การสัมมนาวิชาการประจำปี 2549

เรื่อง

สู่หนึ่งทศวรรษหลังวิกฤตเศรษฐกิจ : ได้เรียนรู้และปรับปรุงอะไรบ้าง?

กลุ่มที่ 4

การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและท้องถิ่น

เก้าปีหลังวิกฤติเศรษฐกิจ: ชุมชนท้องถิ่นเกิดการเปลี่ยนแปลงและเรียนรู้อะไรบ้าง

9 Years after the Economic Crisis: What the Local Community Changed and Learned?

โดย

พรรณทิพย์ เพชรมาก และคณะ

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)

ร่วมจัดโดย

มูลนิธิชัยพัฒนา

ธนาคารแห่งประเทศไทย

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน

และ

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

วันที่ 9-10 ธันวาคม 2549 ณ โรงแรมแอมบาสซาเดอร์ ซิตี้ จอมเทียน ชลบุรี

สารบัญ

หน้า

สรุปเชิงบริหาร v
Executive Summary ix
เกริ่นนำ 1
ปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่น 2
การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนท้องถิ่น 8
สิ่งที่ชุมชนได้เรียนรู้และเกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ 14
1) การจัดสวัสดิการโดยชุมชน 14
2) องค์กรการเงิน กองทุนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน 17
3) กระบวนการจัดทำแผนแม่บทชุมชน 19
4) การจัดการทรัพยากรโดยชุมชนและเกษตรยั่งยืน 22
5) การแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยโดยชุมชน 25
6) การฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น สู่การสร้างการเมืองสมานฉันท์ และการจัดการตัวเองของชุมชนท้องถิ่น 27
สิ่งที่ชุมชนท้องถิ่นได้เรียนรู้ สู่แนวทางการขับเคลื่อนในช่วงต่อไป 29

สรุปเชิงบริหาร

เก้าปีหลังวิกฤตเศรษฐกิจ :
ชุมชนท้องถิ่นเกิดการเปลี่ยนแปลงและได้เรียนรู้อะไรบ้าง

เอกสารชุดนี้ได้จัดทำขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อประมวลภาพรวมปัจจัยภายนอกที่เข้ามากระทบส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่นในช่วงเก้าปีหลังวิกฤตเศรษฐกิจ ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนท้องถิ่นทั้งด้านบวก ด้านลบ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น สิ่งที่ชุมชนได้เรียนรู้ นวัตกรรมและความสามารถในการจัดการที่เกิดขึ้น รวมทั้งสิ่งที่ยังคงเป็นปัญหาท้าทายที่จะต้องมีการปรับปรุงแก้ไข คิดหาวิธีการจัดการในช่วงต่อไป ในการดำเนินการเรื่องนี้ได้มีการประมวลข้อมูลเอกสารในส่วนของปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อชุมชนท้องถิ่นตามช่วงเวลาสิบปี และผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากขบวนการเสริมความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น จากนั้นได้จัดเวทีระดมความเห็นแกนนำชุมชนท้องถิ่นจากพื้นที่ และประเด็นการพัฒนาด้านต่างๆ จำนวน 32 คน เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2549 มาร่วมกันทบทวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นสิบปี บอกเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นในระดับพื้นที่

จากการประมวลภาพรวมพบว่า หลังจากวิกฤตเศรษฐกิจใหม่ๆ ในส่วนของคนที่มีพื้นเพอยู่ชนบทและคนจนในเมือง ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในเศรษฐกิจภาคนอกระบบ ได้รับผลกระทบน้อยกว่ากลุ่มที่อยู่ในภาคเศรษฐกิจที่เป็นทางการ แม้ว่าคนส่วนหนึ่งถูกเลิกจ้างต้องย้ายกลับไปอยู่ชนบท แต่ก็ยังมีครอบครัวเดิมที่มีอาชีพด้านการเกษตร ญาติพี่น้องในครอบครัวรองรับ ในส่วนของผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชนแออัดในเมือง ปัญหาการถูกไล่ที่ก็ชะลอลง ความเป็นชุมชนทั้งในชนบทและเมืองถือเป็นระบบโครงข่ายการคุ้มครองทางสังคม (Social Safety Net) ที่ช่วยลดแรงกระแทกจากปัญหาวิกฤตไปได้พอสมควร

หลังจากวิกฤตเศรษฐกิจไปได้ช่วงหนึ่งแรงกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจระดับมหภาคไปส่งผลต่อเนื่องถึงระดับชุมชนมากขึ้น ในขณะเดียวกันรัฐบาลก็ได้มีมาตรการกระตุ้นเศรษฐกิจ และบรรเทาปัญหาสังคม ผ่านโครงการสำคัญหลายอย่าง เช่น โครงการกระตุ้นเศรษฐกิจ (มิยาซาวา) โครงการลงทุนเพื่อสังคม (SIF) ฯลฯ ประกอบกับกระแสพระราชดำรัส เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน พ.ศ. 2540 การกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่น รวมทั้งการจัดตั้งองค์กรรัฐแนวใหม่ที่มีบทบาทในการสนับสนุนการพัฒนาความเข้มแข็งชุมชนท้องถิ่น เช่น สำนักงานการลงทุนเพื่อสังคม (SIF) สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) สำนักงานกองทุนส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฯลฯ ทำให้ชุมชนท้องถิ่นมีการตื่นตัว รวมกันเป็นกลุ่ม เครือข่าย ฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการแก้ไขปัญหาด้านต่างๆ มากขึ้น เช่น กลุ่มออมทรัพย์ การทำเกษตรแบบยั่งยืน การจัดสวัสดิการโดยชุมชน วิสาหกิจชุมชน การฟื้นฟูการจัดการทรัพยากร การแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยโดยชุมชนเมือง ฯลฯ จนถึงยุคนายกทักษิณ ชินวัตร ที่ได้นำสิ่งที่ชาวบ้านเสนอ หรือทำอยู่แล้วหลายเรื่องมาปรับเป็นนโยบายที่ส่งผลต่อทุกพื้นที่ อย่างที่เรียกกันว่านโยบายประชานิยม เช่น กองทุนหมู่บ้าน การพักชำระหนี้เกษตร หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ฯลฯ ประกอบกับการฟื้นตัวของเศรษฐกิจและกระแสโลกาภิวัตน์ที่เข้ามาอย่างรวดเร็ว ทำให้กระแสเงิน งบประมาณต่างๆ ไหลไปที่หมู่บ้าน

ชุมชนอย่างรวดเร็ว ชุมชนหมู่บ้านที่มีรากฐานความเข้มแข็งมีประสบการณ์การจัดการโดยชุมชนมาแล้วส่วนหนึ่งก็สามารถรองรับกระแสการจัดการกับเงินทุนและนโยบายต่างๆ ที่เข้าไปให้เกิดประโยชน์กับชุมชนและเพิ่มขีดความสามารถในการบริหารจัดการตนเองของชุมชนได้ ในขณะที่หมู่บ้าน/ชุมชนที่ไม่มีประสบการณ์และโอกาสในการจัดการการเงินโดยชุมชนมาก่อนทำให้มีโอกาสฝึกการบริหารจัดการ แต่บางพื้นที่ก็เกิดผลทางลบทั้งในส่วนของระบบอุปถัมภ์ ปัญหาการจัดการ หนี้สินการบริโภคเกินตัวและปัญหาความขัดแย้ง

ในส่วนของผลกระทบด้านลบต่อชุมชนที่แกนนำชุมชนได้สะท้อนให้เห็น ได้แก่ ปัญหาหนี้สิน การที่มีเงินจำนวนมากเข้าไปในหมู่บ้าน และรายจ่ายที่เพิ่มสูงขึ้นจากการโฆษณากระตุ้นการบริโภค ทำให้ยอดหนี้ต่อครัวเรือนเพิ่มสูงขึ้นมาก เกิดการหมุนหนี้ ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า การสูญเสียที่ทำกินหรือทำกินในที่ประกาศเขตป่าทับ การสูญเสียอาชีพเนื่องจากการเปิดเสรีทางการค้า ระบบการศึกษาที่ทำให้คนทิ้งถิ่นและปัญหาสื่อตามกระแสทุนที่มีอิทธิพลสูง สร้างค่านิยมผิดๆ ทำให้เกิดการลอกเลียนแบบอย่างที่ไม่เหมาะสม ความขัดแย้งในสังคมที่มาจากปัญหาการเมือง

การเปลี่ยนแปลง สิ่งที่ชุมชนได้เรียนรู้ และนวัตกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงเก้าปีหลังวิกฤตเศรษฐกิจ ได้แก่

➲ **การจัดสวัสดิการโดยชุมชน** ชุมชนสามารถฟื้นฟูทุนทางสังคม ระบบชุมชนสวัสดิการจากฐานต่างๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์/กองทุนภายในชุมชน หลักการศาสนา การจัดการดูแลทรัพยากร ฯลฯ มาสู่การจัดสวัสดิการที่ชุมชนเป็นทั้งผู้จัดและผู้รับสวัสดิการ สู่ระบบกองทุนสวัสดิการชุมชนท้องถิ่นที่ทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหันมาให้ความสำคัญเรื่องสวัสดิการมากขึ้น

➲ **องค์กรการเงิน/การบูรณาการกองทุนในชุมชน** กลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งเป็นฐานทุนที่มาจากการออมของคนในชุมชน กองทุนต่างๆ ที่เข้ามาตามนโยบายรัฐ โดยเฉพาะกองทุนหมู่บ้านละล้าน รวมทั้งแหล่งเงินปล่อยกู้ เงินผ่อนที่เป็นรูปแบบใหม่ๆ ของเอกชน (Non Bank) เงินกู้ยืมเพื่อการศึกษา ทำให้การเงินสะพัดเข้าถึงครัวเรือนส่วนใหญ่ ยอดหนี้ครัวเรือนที่เพิ่มขึ้น ซึ่งมีทั้งหนี้เพื่อการผลิตและหนี้เพื่อการบริโภค หลายพื้นที่มีการสำรวจข้อมูลเพื่อทำแผนชุมชน ทำให้ได้เห็นภาพรวมทั้งรายได้-รายจ่าย-หนี้สิน นำไปสู่การจัดการการเงินด้านรูปแบบต่างๆ เช่น การพัฒนารูปแบบกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ การบูรณาการกองทุนภายในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด การแก้ไขปัญหาหนี้สิน การทำบัญชีครัวเรือน บัญชีต้นทุนการผลิต ฯลฯ

➲ **กระบวนการจัดทำแผนแม่บทชุมชน** ถือเป็นนวัตกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจ ซึ่งพบว่าคนในชุมชนส่วนใหญ่ไม่รู้จักชุมชนท้องถิ่นของตนเอง กระบวนการจัดทำแผนชุมชนจึงเป็นกระบวนการสร้างการเรียนรู้ให้ชุมชนรู้ข้อเท็จจริง รู้ศักยภาพ รู้ปัญหาของตนเอง เกิดการใช้ข้อมูลในการวิเคราะห์ตัวเอง นำไปสู่การกำหนดแผนจัดการแก้ไขปัญหาและพัฒนาของชุมชน ซึ่งมีทั้งสิ่งที่สามารถทำได้โดยชุมชน ทำร่วมกับท้องถิ่นและหน่วยงาน การนำแผนชุมชนไปบรรจุในแผนขององค์กรปกครองท้องถิ่น หน่วยงานรัฐทำให้เกิดความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างชุมชนกับองค์ปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

➲ **การจัดการทรัพยากรโดยชุมชน** ปัญหาการทำลายล้างการแย่งชิงทรัพยากรที่ต่อเนื่องมาตั้งแต่ช่วงก่อนวิกฤตเศรษฐกิจ ส่งผลให้ชุมชนได้เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายร่วมกันจัดการป่าชุมชน ดูแลอนุรักษ์ป่าชายเลน แหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำชายฝั่ง การจัดการที่ดินกันเขตที่อยู่อาศัย/ที่ทำกินของชุมชนที่ชัดเจน สร้างกติการ่วมกันป้องกันการขยายพื้นที่เพิ่ม นำที่ดินที่เป็นหนี้เน่า (NPL) ถูกปล่อยให้ทิ้งร้างมาปฏิรูปที่ดินเป็นที่ทำเกษตรของผู้ที่ไม่มีที่ทำกิน การดูแลแม่น้ำลำคลอง การฟื้นฟูระบบฝายแม้ว ซึ่งเกิดรูปธรรมที่จัดการทรัพยากร

โดยชุมชนกระจายอยู่ทั่วไปหลายเรื่องได้ร่วมกันเสนอเชิงนโยบายและกฎหมาย เพื่อรองรับสิ่งที่ชาวบ้านทำแต่ก็ยังไม่บรรลุเป้าหมาย เช่น พ.ร.บ.ป่าชุมชน พ.ร.บ.การปฏิรูปที่ดิน ฯลฯ

➲ **การทำเกษตรยั่งยืน** ปราชญ์ชาวบ้าน/ชุมชน ได้มีการคิดค้นรูปแบบการทำเกษตรยั่งยืนอย่างหลากหลาย เช่น วนเกษตร เกษตรอินทรีย์ เกษตรประณีต เกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ กสิกรรมไร้สารพิษ ฯลฯ การลด เลิก ใช้สารเคมี ยาฆ่าแมลง การทำน้ำหมักชีวภาพ ปุ๋ยชีวภาพ สารไล่แมลง เกิดการเชื่อมโยงเครือข่ายเกษตรยั่งยืน ศูนย์เรียนรู้ด้านเกษตรยั่งยืน เทคโนโลยีชีวภาพจากการทดลองปฏิบัติการวิจัยโดยชาวบ้านกระจายอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ เกิดการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง แต่อย่างไรก็ตามสัดส่วนการนำเข้าสารเคมีเพื่อการเกษตรก็ยังไม่ลดลง

➲ **การแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยโดยชุมชน** ในส่วนของผู้อยู่อาศัยในชุมชนแออัดได้มีการรวมตัวกันจัดการปัญหาที่อยู่อาศัยโดยชุมชน โดยใช้นโยบายรัฐบาลเรื่องโครงการบ้านมั่นคงมาเป็นเครื่องมือ ทำให้เกิดการขยายตัวได้อย่างเป็นขบวนการ จากการแก้ไขปัญหารายชุมชน รายโครงการ สู่การแก้ไขปัญหาแบบทั้งเมือง ใช้กระบวนการสำรวจชุมชนที่มีปัญหาทั้งหมด ใช้กลุ่มออมทรัพย์เป็นฐานในการจัดการการตั้งกลไกร่วมระหว่างเครือข่ายชุมชน เทศบาล หน่วยงานดูแลที่ดิน สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน ทำให้เกิดการทำงานร่วมกันในพื้นที่ 214 เมือง/เขต ครอบคลุมการแก้ปัญหาใน 773 ชุมชน ทำให้ครัวเรือนมีสิทธิ์การอยู่อาศัยที่มั่นคงขึ้น 39,169 ครัวเรือน รวมทั้งทำให้เกิดการพัฒนาสภาพแวดล้อม สวัสดิการ เกิดบ้านกลางสำหรับคนยากไร้ในชุมชน

➲ **การฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น สร้างการเมืองสมานฉันท์ สู่การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น** จากการเมืองในระบบเลือกตั้งที่มีการแข่งขัน แพ้ ชนะ การเมืองท้องถิ่นที่มีสายสัมพันธ์กับการเมืองแบบเลือกตั้งในระดับชาติ ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในชุมชนท้องถิ่น การกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่น ส่วนใหญ่ยังคงเป็นการกระจายไปอยู่ที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งทำงานแบบรัฐส่วนกลาง ทำให้ชุมชนท้องถิ่นหลายแห่งมีการตื่นตัว ที่จะทำให้เกิดระบบประชาธิปไตยตามรากฐานวัฒนธรรมแบบไทยๆ สู่การจัดการตัวเองร่วมกันขององค์กรชุมชน ผู้นำอาวุโส พระครู องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ใช้ระบบการปรึกษาหารือสรรหาคนมาร่วมกันทำงานพัฒนาสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น เกิดสภาผู้นำหรือสภาองค์กรชุมชนท้องถิ่น เกิดนายก อบต. พันธ์ใหม่ ที่ให้ความสำคัญกับงานพัฒนาโดยชุมชน รวมถึงการเกิดเครือข่ายที่จะขยายการเรียนรู้เรื่องราวเหล่านี้

จากการขับเคลื่อนงานพัฒนาด้านต่างๆ ตามสถานการณ์ปัญหา ทุนเดิมของชุมชนรวมทั้งนโยบาย/ปัจจัยภายนอกที่เข้าไปกระจาย ทำให้เกิดรูปธรรมงานพัฒนา โดยชุมชนกระจายกว้างขวางขึ้น สิ่งที่แกนนำชุมชนสะท้อนให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดในช่วงเก้าปี ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งขึ้นมาจากการฟื้นฟูทุนทางสังคม ภูมิปัญญาที่เป็นคุณค่าเดิมของสังคมไทยมาปรับใช้ มีการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย และเกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันอยู่กว้างขวาง แต่อย่างไรก็ตามสัดส่วนคนภายในชุมชนที่สามารถจัดการตนเองได้ รวมทั้งจำนวนชุมชนที่เข้มแข็งยังมีเพียงร้อยละ 30 ของทั้งหมดเท่านั้น ยังคงมีปัญหาอีกหลากหลายอย่างที่ถาโถมเข้ามาแล้วชุมชนยังจัดการได้ไม่มากนัก เช่น ระบบการศึกษา กระแสการบริโภคตามแรงโฆษณา ฯลฯ ยังคงเป็นเรื่องที่ท้าทายที่ชุมชนท้องถิ่นจะต้องร่วมกันขยายประเด็นการพัฒนา และทำให้เกิดการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น การเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ที่ชุมชนท้องถิ่นสามารถจัดการได้ต่อไป

Executive Summary

9 Years After the Economic Crisis: What the Local Communities Changed and Learned?

The objective of this report is to summarize the factors that have caused changes in local communities during the past nine years after the economic crisis. In this report, we will discuss the impacts of the economic crisis on the local communities in both positive and negative areas, the changes that have occurred in the communities, and what the communities have learned regarding innovation and management ability. This report will also discuss the challenges and problems that have yet to be solved and be managed in the future.

In proceeding with this report, we have collected existing documentation for the external factors that have impacted the local communities during the past nine years, and the change from strengthening processes implemented in local communities. We then arranged a seminar with thirty two local community leaders on November 15, 2006 to discuss development issues and the changes that have occurred during the past nine years in local communities.

We have found that at the early stage after the economic crisis, the poor people who reside in rural and urban communities and rely on the informal economy felt a smaller impact than those who rely on the formal economy. Even though they have been laid off and forced to move back to rural areas, they still have families working in agriculture as a back up. For the poor in the urban areas, the eviction had been delayed. The community, both in rural and urban areas, acts as a social safety net to relieve the impact of the crisis.

However, some time after the economic crisis, the macro economy has caused more impacts to the local communities. At the same time, there were some projects from the government to boost economy and relieve social problems, such as Miyasawa Plan, Social Investment Fund, etc. With the philosophy of His Majesty King Bhumibol Adulyadej on Sufficiency Economy, and the new Constitution B.E. 2540 (AD 1997), the new kind of government organizations and their role in supporting and strengthening development process by local communities. Communities have been helped to actively solve social problems by forming social networks, using local know-how. They have formed several groups such as sustainable agricultural saving groups, community welfare, small and micro community enterprise, natural resource management groups, etc. Under the government of Thaksin Shinnawatra, policies such as The Village Fund, debt moratorium on farmers and One Tambon One Product (OTOP) were put into practice. Moreover, economic recovery and globalization has resulted in capital flowing into villages. Strong communities with experience in management know how to deal with capital and policies, and can take advantage of it. Other villages and communities that have no experience and opportunity

before have new learning space, while other villages have much more problems, bad debts and conflicts.

The negative impacts that the community leaders mention in the workshop such as: over debt problem, high expenditure for consumption, conflict in natural resource utilization, high influence from mass media (TV, internet), impact from FTA, the education system that made youth leave their hometown, conflict among people caused by political system, etc.

The change and innovation after economic crisis that were initiated by local communities such as:

- Community Welfare community people can recover social capital, former welfare community that based on saving groups/community fund, religious principle (Buddhism, Islam, Christ) national resource preservation, etc. . The local community welfare fund that get from three partners; community saving, local government and central government, are the new model of community welfare system. The important change—the local government takes much more role in welfare development.
- Community finance saving group; fund from community saving, many kinds of fund from government policy (e.g. village fund, SML). The initiative of community finance are linked and integrated all kinds of fund in communities for efficiency of fund utilization, community credit bureau, new kind of saving group, e.g., Sajjasasomtrap (truthful saving) that focus on community welfare, daily saving for urban poor communities, household accounting, etc.
- Community Plan: The innovation of community learning process. Community plan process that starts from community survey by community people, made they know and realize the fact and figure of the community, problem and potential. They analyze data and discuss so as to lead to form the community plan. Most of community plan were operated by community organizations, some were supported by local government or government agencies. The community plan movement made people in the community more powerful and change new relationship with local government and government agencies.
- Management of natural resources by local communities. Ways of life of the people in rural communities depend on rich natural resources which reside in forest, rivers, coastal areas as these are the major sources of food. When natural resources are destroyed, the people's lives and security are severely affected. There are many community networks in natural resources preservation and management, e.g. The community forest network that fights for community forest act, The community land reform network that tries to solve land problem in both public and private land that had wrong process of land title issuance and become non-performing loan. The revival of water management by local wisdom -Check Dam, mangroves preservation.

- Housing by urban poor network. Baan Mankong or secure housing is the nation programme for upgrading and securing tenure of the urban poor. Communities and their networks work with local governments, government agencies, professionals, universities and NGO in their city to survey all poor communities and then plan an upgrading programme to improve of the whole city. CODI channels the infrastructure subsidies and housing loans to communities. The process differs from conventional approaches: Urban poor organizations and networks are the key actors who control the funding and management, demand driven and wide scale and secure land tenure. Up to October 2006: works in 214 cities/districts, cover 773 communities, secure tenure 39,169 households.
- Communities Revival to local communities self-management and harmony politics. Competition in the election is the important factor of the conflict in local and national levels. Many local communities find out the new way of democracy at local level. They try to revive the local election. Many sub-districts can change the system from high-competition election to harmony seeking election and create assembly of local community consisting of all key formal and informal leaders such as local wisdom, monk and teacher. There are many sub-district administrations that work closely with community organizations and support development activities. They have network to share experiences and expand ideas.

Driving force in the local communities started from their problem and community capital and external factors, government policies made various form of development by local community people. The community leaders reflected that the revival of social capital and local wisdom is the important factor that strengthen communities. Community networks, community movement and horizontal learning process and the changing role of some government agencies and NGO are the key factors too. However, the proportion of the community people that have confidence in this way and are self-managed are about 30 percent. There are many problems attacking local communities that they cannot manage well, e.g., educational system, over consumption, mass media, etc. These issues challenge local community movement to expand development issues and local community revival to expand area development.

เก้าปีหลังวิกฤตเศรษฐกิจ :
ชุมชนท้องถิ่นเกิดการเปลี่ยนแปลงและเรียนรู้อะไรบ้าง

พรรณทิพย์ เพชรมาก และคณะ*

เกริ่นนำ

จากปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจร้ายแรงในปี 2540 ที่ทำให้เงินทุนสำรองของประเทศหมดไป 1 ล้านล้านบาท โดยไม่มีวันกลับคืน ค่าเงินบาทลดลงจาก 25 บาท/ดอลลาร์ เป็นเกือบ 50 บาท/ดอลลาร์ ทำให้หนี้สินทั้งภาครัฐและเอกชนเพิ่มมูลค่าจาก 2.4 ล้านล้านบาท เป็น 4 ล้านล้านบาท สถาบันการเงินระดับชาติถูกปิดกว่า 60 แห่ง ที่เหลือจำนวนมากมีหนี้เน่า ทำให้เกิดคนว่างงานถึง 2 ล้านคน คนในชนบทที่เข้ามาทำงานในเมืองส่วนหนึ่งก็ต้องย้ายกลับไปอยู่ที่บ้านกลายเป็นแรงงานคืนถิ่น ที่ต้องไปจัดปรับวิถีชีวิตตนเองใหม่

สถานการณ์ปัญหาวิกฤตในช่วงดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อทุกกลุ่มอย่างทั่วหน้า แต่เมื่อเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มแล้ว ในส่วนของคนจน คนที่มีพื้นเพอยู่ชนบทถือว่าได้รับผลกระทบน้อยกว่าคนที่อยู่ในภาคการเงิน ธุรกิจการค้าและบริการ ส่วนหนึ่งกลับบ้านในชนบทก็ยังมีครอบครัวเดิมที่มีที่ทำกิน พ่อ แม่ มีอาชีพการเกษตรรองรับ ยังมีระบบโครงข่ายการคุ้มครองทางสังคม (Social Safety Net) ที่เป็นครอบครัว เครือญาติ ชุมชนรองรับอยู่ได้ส่วนหนึ่ง ชุมชน/สังคมจึงได้หันมาสนใจบุคคล/ชุมชนจำนวนหนึ่งที่ได้ฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น คิดค้นหาวิธีการแก้ไขปัญหาที่สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น และวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ

หลังจากช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ รัฐบาลในยุคที่นายชวน หลีกภัย เป็นนายกรัฐมนตรี (2540–2543) ก็ได้มีนโยบายหลายเรื่องที่ช่วยกระตุ้นการฟื้นตัวของเศรษฐกิจ อย่างเช่น โครงการกระตุ้นเศรษฐกิจ (มิยาซาวา) โครงการลงทุนเพื่อสังคม (SIF) ฯลฯ จนถึงยุคนายกทักษิณ ชินวัตร (ปี 2544) ที่ได้มีการประกาศนโยบายที่เป็นรูปธรรมส่งผลต่อคนฐานราก หรือที่เรียกว่าเป็นนโยบายประชานิยม ซึ่งหลายเรื่องเป็นข้อเสนอหรือการปรับรูปแบบจากสิ่งที่ชุมชนได้ดำเนินการ แต่ได้นำมาทำให้เกิดกว้างขวางทั่วประเทศในช่วงเวลาอันรวดเร็ว เช่น กลุ่มออมทรัพย์ → กองทุนหมู่บ้านละล้าน, ธุรกิจชุมชน → หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ฯลฯ

จนกระทั่งเศรษฐกิจฟื้นตัว กระแสโลกาภิวัตน์เข้ามามีอิทธิพลต่อสังคมไทยเป็นอย่างมาก นโยบายการเปิดเสรีทางการค้า (FTA) บริษัทค้าปลีกข้ามชาติได้เข้ามามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนในสังคมมากขึ้น รวมทั้งกิจการโทรคมนาคมที่เติบโตอย่างรวดเร็ว อิทธิพลของสื่อโฆษณาล้วนแล้วแต่ส่งผลกระทบต่อสังคมโดยรวมและชุมชนฐานรากอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เป็นการยากที่ลำพังบุคคลเดียวจะสามารถฝ่ากระแสการโฆษณาเพื่อการบริโภคเกินพอดีไปได้ แต่ในส่วนของชุมชนที่มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม เป็นเครือข่าย ได้มีความพยายามที่จะสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ฟื้นฟูภูมิปัญญาดั้งเดิมมาปรับใช้ ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสู่การปฏิบัติ ก็สามารถจัดการชีวิตครอบครัว ชุมชนให้เกิดความมั่นคงไปได้ระดับ

* สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)

หนึ่ง ซึ่งในช่วงต่อมาเครือข่ายชุมชนเห็นว่าลำพังเพียงชุมชนก็ไม่สามารถฝ่าปัจจัยภายนอกต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทำให้ชุมชนเกิดการประสานผนึกกำลังร่วมกับท้องถิ่น กิจกรรมการพัฒนาด้านต่างๆ ของชุมชน ได้นำไปสู่เป้าหมายการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น จัดความสัมพันธ์ในการทำงานร่วมกับหน่วยงานท้องถิ่น และหน่วยงานภาครัฐ สู่ความสัมพันธ์ใหม่ที่มีความเท่าเทียมเป็นภาคีกันมากขึ้น รวมทั้งได้ร่วมกันสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนาของเครือข่ายชุมชนท้องถิ่น นำยุทธศาสตร์การพัฒนาของเครือข่ายชุมชนท้องถิ่นเข้าสู่ยุทธศาสตร์การทำงานของหน่วยงานภาครัฐ มุ่งเน้นให้เกิดการพัฒนาที่ใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง ชุมชนเป็นแกนหลักในการดำเนินการ จัดปรับบทบาทให้หน่วยงานภาครัฐเป็นผู้เอื้ออำนวย และสนับสนุนการพัฒนาโดยภาคชุมชน ซึ่งในหลายพื้นที่ก็เกิดการเปลี่ยนแปลงที่เห็นรูปธรรมชัดเจน แต่เมื่อเทียบสัดส่วนกับจำนวนหมู่บ้าน/ชุมชน โดยภาพรวมทั่วประเทศแล้ว ถือว่าทำไปได้ประมาณ 30% ส่วนชุมชน/กลุ่มคนที่ไม่ได้เข้าร่วมขบวนการถือว่าเป็นเรื่องท้าทายที่ขบวนชุมชนท้องถิ่นจะขยายการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นให้เกิดความต่อเนื่องและขยายให้ครอบคลุมพื้นที่ที่กว้างขวางขึ้น

ปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่น

ในช่วง 9 ปีที่ผ่านมา ถือได้ว่าเป็นช่วงทศวรรษแห่งการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ อย่างมหาศาล เทียบไม่ได้กับการเปลี่ยนแปลงในช่วงทศวรรษก่อน เมื่อลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตามช่วงเวลาในช่วงปี 2540–2549 ก็จะพบว่ามีปัจจัยภายนอกทั้งในส่วนของนโยบายภาครัฐ การจัดตั้งองค์กรหน่วยงานต่างๆ กระแสโลกาภิวัตน์กับธรรมชาติ ที่ส่งผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชนท้องถิ่นทั้งในด้านบวก และด้านลบอย่างหลากหลาย ตามลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตามช่วงเวลาในแผนภูมิ

ซึ่งเมื่อแยกช่วงเวลาตามสมัยของรัฐบาลแล้ว นโยบายและปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนมีดังนี้

1. สมัยรัฐบาลชวน หลีกภัย (2540 – 2543) เป็นช่วงที่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากเศรษฐกิจฟองสบู่ที่ต่อเนื่องมาตั้งแต่ปี 2533 การเปิดเสรีทางการเงิน การปั่นราคาที่ดิน ราคาหุ้นในตลาดหลักทรัพย์ เมื่อเกิดวิกฤตฟองสบู่แตกทำให้ต้องปิดสถาบันการเงิน 56 แห่งสถาบันการเงินที่เหลือก็เป็นหนี้เน่า ค่าเงินบาทลดลงจาก 25บาท /ดอลลาร์ เป็นเกือบ 50 บาท/ดอลลาร์ สัดส่วนคนจนเพิ่มขึ้นจากจำนวน 6.7 ล้านคน หรือร้อยละ 11.4 ในปี 2539 เป็นจำนวน 7.9 ล้านคน หรือเป็นร้อยละ 13.0 ในปี 2541 คนตกงาน/ว่างงาน 1 - 3 ล้านคน

มาตรการทางนโยบายที่ได้ดำเนินเพื่อแก้ไขปัญหา ได้แก่ โครงการกระตุ้นเศรษฐกิจ (งบมิยาซาวา) 8.5 พันล้านบาท ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเงินสนับสนุนแบบให้เปล่าเพื่อการก่อสร้าง การทำให้เกิดการจ้างงาน ยกเว้นจำนวน 240 ล้านบาท ที่จัดสรรสำหรับคนจนในเมือง ได้นำมาใช้เป็นสินเชื่อเพื่อการแก้ไขปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจ การจัดตั้งกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF) ปี 2541 โดยใช้เงินกู้จากธนาคารโลก 120 ดอลลาร์หรือประมาณ 5,000 ล้านบาทกว่า สนับสนุนโดยโครงการบรรเทาปัญหาความเดือดร้อน โครงการพัฒนาโดยชุมชน 4 ประเภท คือ การพัฒนาอาชีพและเศรษฐกิจชุมชน สวัสดิการและความปลอดภัยของชุมชน การอนุรักษ์ฟื้นฟูจัดการทรัพยากร การพัฒนาเสริมสร้างความสามารถของกลุ่มและเครือข่าย จากนั้นในปี 2542 ได้เพิ่ม SIF เมนู 5 สำหรับการจัดสวัสดิการผู้ยากลำบาก

ในช่วงหลังการเกิดวิกฤตเศรษฐกิจใหม่ ชุมชนในชนบทและชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเมือง ซึ่งอยู่ในระบบเศรษฐกิจภาคที่ไม่เป็นทางการ ยังไม่ได้รับผลกระทบรุนแรงมากนักเมื่อเทียบกับผู้ที่อยู่ในเศรษฐกิจภาคที่เป็นทางการ กลุ่มคนชนบทที่ย้ายเข้ามาทำงานในเมือง เมื่อถูกเลิกจ้างส่วนหนึ่งก็กลับไปสู่ชุมชนชนบท บางส่วนก็ได้นำความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ จากการทำงานในโรงงานในเมืองสร้างงานที่บ้านเกิด บางส่วนกลับไปทำงานทำการเกษตรในพื้นที่ที่ถูกปล่อยให้รกร้างว่างเปล่าในช่วงเศรษฐกิจเฟื่องฟู แต่ในส่วนของชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเมือง ก็ได้รับผลกระทบจากคนที่ตกงานจากระบบเศรษฐกิจที่เป็นทางการมาประกอบอาชีพอิสระ อาชีพนอกระบบ ทำให้ช่องทางทำมาหากินน้อยลง แต่ปัญหาความเดือดร้อนของชุมชนที่มาจากการถูกไล่ที่ก็ลดน้อยลง ชุมชนที่ได้ทำโครงการที่อยู่อาศัยโดยการไปซื้อที่ดิน สร้างชุมชนใหม่นอกเมืองก็มีปัญหาการชำระคืนสินเชื่อสหกรณ์ เนื่องจากมีคนในครอบครัวตกงาน หรือที่อยู่ใหม่ไกลแหล่งงาน กลุ่มออมทรัพย์ที่ยังไม่เข้มแข็งก็ประสบปัญหาสมาชิกขาดการชำระคืนและการบริหารจัดการทำให้บางกลุ่มต้องยุบเลิกไป แต่ในส่วนของพื้นที่ชุมชนชนบท กลุ่มออมทรัพย์ไม่ค่อยได้รับผลกระทบมากนัก ยังมีการออมที่ต่อเนื่อง และมีการขยายการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ในรูปแบบใหม่ คือ กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ที่เน้นเรื่องการพัฒนาคนโดยใช้กลุ่มออมทรัพย์เป็นเครื่องมือให้ความสำคัญกับสัจจะและจัดสวัสดิการ เกิดเครือข่ายพระสงฆ์ในการขยายการจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์

จากการจัดตั้งกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF) ภายใต้ธนาคารออมสิน ได้ทำให้ชุมชนต่างๆ ได้มีการรวมกลุ่ม/เครือข่ายจัดทำโครงการแก้ไขปัญหา/จัดการทำงานพัฒนาโดยชุมชนในมิติต่างๆ ตามประเภทโครงการที่ SIF สนับสนุนที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ซึ่งส่งผลให้ชุมชนเกิดการตื่นตัว เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายขยายกระบวนการเรียนรู้ซึ่งกันและกันอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่ได้เริ่มเมนูการจัดสวัสดิการเร่งด่วนเพื่อผู้ยากลำบาก ได้ทำให้คนในชุมชนได้มาร่วมกันวางหลักเกณฑ์ว่าใครคือผู้ยากลำบาก สำรวจข้อมูลผู้ยากลำบาก วางแผนการแก้ปัญหาซึ่งมีทั้งการช่วยแบบให้เปล่าเพื่อบรรเทาปัญหาความเดือนร้อนเฉพาะหน้าหรือสำหรับผู้ยากจนแบบที่ต้องสงเคราะห์ช่วยเหลือ กับประเภทที่เป็นเงินทุนหมุนเวียน นำไปใช้เป็นสวัสดิการแล้วต้องคืนทุนทั้งเป็นตัวเงินและไม่เป็นตัวเงิน ทำให้การจัดสวัสดิการโดยชุมชนเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางประมาณ 500 เครือข่าย ผู้รับประโยชน์รอบแรกประมาณ 500,000 กว่าคน ใช้งบไปประมาณ 2,000 ล้านบาท โดยคงเป็นเงินทุนหมุนเวียนอยู่ที่เครือข่าย ประมาณ 600 – 700 ล้าน

ช่วงปลายของกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคมในปี 2543 ที่ได้เริ่มมีการนำเรื่องการจัดทำแผนแม่บทชุมชน จากพื้นที่ต้นแบบที่ตำบลไม้เรียง จ. นครศรีธรรมราช ไปขยายการเรียนรู้กระบวนการจัดทำแผนชุมชนสู่พื้นที่อื่นอย่างกว้างขวาง แต่เนื่องจากมีช่วงเวลาจำกัดบางพื้นที่จึงไม่ได้จัดทำแผนชุมชนอย่างมีคุณภาพครบทุกขั้นตอน แต่ก็ถือว่าได้ทำให้ชุมชนได้ตื่นตัว นำกระบวนการจัดทำแผนชุมชนมาใช้เป็นเครื่องมือในการทำให้ชุมชนได้รู้จักตนเอง รู้ข้อเท็จจริง รู้ปัญหา รู้ศักยภาพ เกิดการใช้ข้อมูลเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ชุมชน วางแผนการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาในประเด็นต่างๆ

ในช่วงปลายปี 2543 ได้มีการจัดตั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) โดยได้นำกองทุนพัฒนาชนบทที่ธนาคารออมสินบริหาร และกองทุนพัฒนาคนจนในเมือง ซึ่งสำนักงานพัฒนาชุมชนเมืองเป็นหน่วยดำเนินการมารวมจัดตั้งเป็นองค์กรใหม่ ทำให้เกิดการสานต่อการสนับสนุนการพัฒนาที่ชุมชนเป็นหลัก จากนั้นได้เกิดกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ปี 2544 ซึ่งเป็นกองทุนที่มีแหล่งงบประมาณที่เป็นสัดส่วนของภาษี เหล้า บุหรี่ มาสนับสนุนการสร้างสุขภาวะ ซึ่งมีแผนงานสนับสนุนการสร้างสุขภาวะชุมชน และในช่วงดังกล่าวสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้เริ่มสนับสนุนให้ชุมชนได้มีการศึกษาวิจัยด้วยตนเอง หรือที่เรียกว่า งานวิจัยท้องถิ่น

2. ช่วงรัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรี สมัยที่ 1 (2544 – 2547) ซึ่งได้มีการนำข้อเสนอ หรือแนวทางการพัฒนาที่ปราชญ์ชาวบ้านหรือชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ มาสร้างเป็นนโยบายที่ส่งผลต่อทุกหมู่บ้าน/ทุกชุมชน ซึ่งรัฐบาลนายกทักษิณ 1 ได้ดำเนินการนโยบายเศรษฐกิจแบบ Dual Track เพื่อสร้างสมดุลให้เกิดการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ สร้างโอกาส ซึ่งประกอบด้วย

- มาตรการเพิ่มรายได้ ได้แก่ โครงการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) การเพิ่มอัตราค่าจ้างขั้นต่ำ การขยายเบี้ยยังชีพสำหรับคนชราและผู้ด้อยโอกาส
- มาตรการลดรายจ่าย ได้แก่ โครงการพักชำระหนี้เกษตรกร เพื่อให้เกษตรกรได้ฟื้นฟูอาชีพ โครงการ 30 บาท รักษาทุกโรค
- มาตรการสร้างโอกาส ได้แก่ โครงการกองทุนหมู่บ้านละล้านซึ่งได้แนวทางการดำเนินการจากกลุ่มออมทรัพย์ชุมชน โครงการธนาคารประชาชน

การดำเนินนโยบายดังกล่าว ทำเงินไหลไปสู่หมู่บ้าน ชุมชน เป็นจำนวนมาก จนถึงปี 2544 ได้มีการโอนเงินเข้าสู่กองทุนหมู่บ้าน 66,188 ล้านบาท (กองทุน) คิดเป็นร้อยละ 83.96 ของหมู่บ้าน และชุมชนเมืองทั่วประเทศ ทำให้กองทุนหมู่บ้านกลางเป็นแหล่งเงินขนาดใหญ่ของคนในหมู่บ้าน/ชุมชน ทำให้ชุมชนมีเงินหมุนเวียนที่เกิดขึ้นจากการสนับสนุนของรัฐ และมีการออมเพิ่มขึ้นบางส่วน นอกจากนี้ยังส่งผลให้สถาบันการเงินรัฐ ได้ขยายวงเงินกู้ให้กับหมู่บ้านที่สามารถบริการจัดการได้ดี ซึ่งจากการประเมินประสิทธิภาพ การบริหารจัดการกองทุน พบว่ามีกองทุนที่มีมาตรฐานดีเยี่ยม ร้อยละ 33.82 มาตรฐานปานกลางร้อยละ 63.33 มาตรฐานที่ต้องปรับปรุง ร้อยละ 2.85

ในส่วนของโครงการพักชำระหนี้ และลดภาระหนี้สินให้เกษตรกรรายย่อย ของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ซึ่งมีช่วงเวลาการดำเนินการตั้งแต่ปี 2544–2547 มีลูกค้าที่มีสิทธิเข้าร่วมโครงการ 2,397,780 ราย หนี้คงเหลือ 97,807 ล้านบาท เข้าร่วมโครงการพักชำระหนี้ 878,555 ราย หนี้คงเหลือรวม 41,006 ล้านบาท และเข้าร่วมโครงการลดภาระหนี้ 1,065,474 ราย หนี้คงเหลือ 34,470 ล้านบาท หลังสิ้นสุดโครงการเกษตรกรสามารถชำระหนี้ได้ร้อยละ 86.30 ธ.ก.ส. ได้ปรับบทบาทเป็นธนาคารเพื่อการพัฒนาชนบท มีโครงการพัฒนาศักยภาพเกษตรกร จัดอบรมความรู้เรื่องเกษตรอินทรีย์ การพึ่งตนเอง การทำบัญชีครัวเรือน ทำแผนชุมชน ส่งผลให้เกิดศูนย์เรียนรู้ โรงเรียนชาวนาเกษตรอินทรีย์ทั่วประเทศ 251 ศูนย์เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตเป็นเกษตรพึ่งตนเอง 5,704 ครัวเรือน แต่อย่างไรก็ตามที่เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการ เพราะระหว่างการเข้าร่วมโครงการ ไม่สามารถกู้เงินเพิ่มได้ ในส่วนของโครงการธนาคารประชาชน ซึ่งธนาคารออมสินเป็นผู้ดำเนินการได้ปล่อยกู้ให้ผู้มีรายได้น้อย 1.1 ล้านราย วงเงิน 25,600 ล้านบาท ในส่วนของนโยบายส่งเสริมธุรกิจรายย่อย (SML) ได้อนุมัติสินเชื่อ 15,700 ล้านบาท

ในส่วนของโครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค เป็นโครงการประชานิยมที่ประชาชนพึงพอใจสูงสุด ได้ทำให้ประชาชนมีหลักประกันสุขภาพเพิ่มขึ้น จากร้อยละ 78.2 ในปี 2543 เพิ่มเป็นร้อยละ 96.25 ในปี 2548 และรายจ่ายสุขภาพของครัวเรือนไทยลดลงจาก 281 บาท ในปี 2543 เป็น 262 บาท ในปี 2548 (www.social.nesdb.go.th) ในด้านการศึกษากองทุนกู้ยืมเพื่อการศึกษาที่เริ่มให้กู้มาตั้งแต่ปี 2539 ได้ขยายตัวเพิ่มขึ้นเป็น 242,759 ล้านบาท จำนวนนักเรียนที่กู้กว่า 6 ล้านคน

ในช่วงปลายรัฐบาลทักษิณ 1 ได้เริ่มนโยบายการบริหารจังหวัดบูรณาการ (ผู้ว่า CEO) จัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นยุทธศาสตร์ด้านเศรษฐกิจ ในช่วงเดียวกันก็ได้เริ่มนโยบายใหม่ คือ การ

แก้ไขปัญหาสังคมและความยากจนแบบบูรณาการ จัดตั้งศูนย์อำนวยการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนแห่งชาติ (ศตจ.) เปิดให้คนจนและผู้เดือดร้อนมาลงทะเบียนปัญหาความยากจน 7 เรื่อง ได้แก่ ปัญหาหนี้สิน ปัญหาที่ดินทำกิน ปัญหาที่อยู่อาศัย ปัญหาอาชีพและการมีงานทำ ปัญหาการถูกล่อลวง ปัญหาคนเร่ร่อน ปัญหาประกอบอาชีพผิดกฎหมาย ซึ่งมีผู้จดทะเบียนทั้งสิ้น 8,771,815 ราย จำนวนปัญหา 11,986,846 ปัญหา (มี.ค. 47) ซึ่งในส่วนของการจัดกลไกเพื่อแก้ปัญหาความยากจน ได้เปิดโอกาสให้ชุมชนมีนส่วนร่วมในกระบวนการแก้ไขปัญหาโดยสนับสนุนให้เกิดศูนย์ประสานสนับสนุนการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนภาคประชาชน (ศตจ.ปชช.) ในปี 2547 ได้อนุมัติงบประมาณสนับสนุนการแก้ไขปัญหาสังคม และความยากจน รวม 15,000 ล้านบาท เป็นงบประมาณที่จัดสรรให้ภาคประชาชนดำเนินการ 518.36 ล้านบาท เพื่อสนับสนุนการจัดทำแผนชุมชน การจัดสวัสดิการโดยชุมชน การจัดการทรัพยากรและเกษตรยั่งยืน การแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินชนบท การแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยที่เดือดร้อนเร่งด่วน และผ่านสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ตามโครงการนำร่องบูรณาการการบริหารจัดการเชิงพื้นที่ 12 จังหวัด 10 ล้านบาท นอกจากนี้ยังมีนโยบายสำคัญของรัฐบาลในด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัยผู้มีรายได้น้อย 2 โครงการใหญ่ คือ โครงการบ้านเอื้ออาทร และโครงการบ้านมั่นคง ซึ่งเริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี 2546 โครงการหวยบนดิน (ส.ค. 47) ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อยุติปัญหาหวยใต้ดิน ปราบปรามผู้มีอิทธิพล และนำรายได้จากหวยบนดินมาใช้ในด้านการกุศล สังคมสงเคราะห์ ทุนการศึกษา โครงการพิเศษต่างๆ ฯลฯ โดยไม่ได้นำรายได้เข้าระบบงบประมาณปกติ

ปัจจัยภายนอกในส่วนที่ไม่ใช่นโยบายของรัฐบาลโดยตรง แต่เป็นผลจากกระแสโลกาภิวัตน์ การพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ขยายตัวขึ้น ประกอบกับนโยบายรัฐบาลบางส่วน จากในช่วงปี 2544 ที่มีผู้ใช้โทรศัพท์มือถือ 3,838,301 ราย ได้เพิ่มขึ้นเป็น 15,043,599 รายในปี 2547 หรือ จำนวนโทรศัพท์เคลื่อนที่ต่อประชากร 100 คน เพิ่มจาก 5.80 ในปี 2544 เป็น 28.59 ในปี 2547 สถิติการทำบัตรเครดิตจำนวน 4.2 ล้านใบ ในปี 2542 เพิ่มขึ้นเป็น 8.2 ล้านใบ ในปี 2547 คิดเป็นเงิน 1.3 แสนล้านบาท สินเชื่อจากบริษัทที่ไม่ใช่ธนาคาร (Non – Bank) เช่น อิออน แคปิตอลโอเค ฯลฯ ขยายตัวกว้างขวางเข้าสู่ระดับหมู่บ้าน ชุมชนรายได้น้อย ร้านค้าปลีกข้ามชาติขนาดใหญ่เพิ่มเป็นประมาณ 200 สาขา ซึ่งถ้านับรวมร้านสะดวกซื้อ รวมเป็นประมาณ 6,000 สาขา สัดส่วนการค้าปลีกแบบเดิมต่อโมเดิร์นเทรด 80:20 ในปี 2545 เปลี่ยนเป็น 55:45 ในปี 2549 ในขณะที่ ร่าง พ.ร.บ.ค้าปลีกที่เริ่มร่างตั้งแต่ปี 2542 ก็ยังไม่มีความคืบหน้า

3. ช่วงรัฐบาลนายกทักษิณ ชินวัตร สมัยที่ 2 – ปัจจุบัน (2548 – ก.ย. 49) นโยบายสำคัญของรัฐบาล ได้แก่

- โครงการพัฒนาศักยภาพของหมู่บ้าน (SML) ซึ่งเป็นโครงการที่สนับสนุนงบประมาณให้หมู่บ้านจัดทำโครงการพัฒนาด้านต่างๆ โดยโอนงบประมาณให้หมู่บ้าน เริ่มตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2548 ได้โอนงบประมาณสู่หมู่บ้านไปแล้ว 76,799 หมู่บ้าน/ชุมชน เป็นเงิน 18,385.60 ล้านบาท ส่วนใหญ่ได้นำไปทำโครงการด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน (มติ ครม. 19 ก.ย. 49 www.thaigov.go.th)
- โครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน ได้จัดตั้งสำนักงานแปลงสินทรัพย์เป็นทุนขึ้น สนับสนุนให้ยกระดับสินทรัพย์ ซึ่งเดิมไม่สามารถใช้ในการกู้เงินได้ เช่น สิทธิการเช่า สิทธิครอบครองที่ดินที่ไม่ได้เป็นโฉนด ทรัพย์สินทางปัญญา รวมทั้งนโยบายในเรื่อง Sea food bank หรือโฉนดน้ำ การจัดสรรพื้นที่ในทะเล เพื่อเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ และนำสิทธิมากู้เงินได้

แทรกแผนผัง

- โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยผู้มีรายได้น้อย บ้านเอื้ออาทร ซึ่งดำเนินงานโดยการเคหะแห่งชาติ โดยรัฐอุดหนุน 80,000 บาท/หน่วย อนุมัติงบอุดหนุนสาธารณูปโภครวม 48,000 ล้านบาท เป้าหมาย 300,000 หน่วย โครงการบ้านมั่นคง สำหรับการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยในชุมชนแออัด อนุมัติในหลักการจำนวน 19,367 ล้านบาท เป้าหมาย 2,850,000 ครัวเรือน เป็นงบอุดหนุนสาธารณูปโภค และชดเชยอัตราดอกเบี้ย 68,000 บาท/ครัวเรือน แต่อนุมัติเบิกจ่ายจริงเพียงบางส่วน โดยให้นำโครงการเรื่องการพัฒนาที่อยู่อาศัยให้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการขนาดใหญ่ (Mega Project)

- นโยบายการแก้ไขปัญหาความยากจน รัฐบาลได้เดินหน้านโยบายการแก้ไขปัญหาสังคมและความยากจน โดยให้นายอำเภอเป็นหลักในการดำเนินโครงการคาราวานแก้จน ให้การจัดทำข้อมูลครัวเรือน/วางแผนการแก้จนรายครัวเรือน (Family Folder) ปรับแนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจนด้านที่ดินโดยให้ชุมชนเป็นแกนหลักมากขึ้น จัดให้มีคณะทำงานร่วมการแก้ไขปัญหาที่ดินระดับอำเภอ แต่บางหน่วยงานก็ยังคงดำเนินการตามแนวทางของแต่ละหน่วยงาน ในส่วนของการสนับสนุนการแก้ไขปัญหาความยากจนโดยภาคประชาชน ได้สนับสนุน ศตจ.ปชช. ต่อเนื่อง โดยสนับสนุนงบประมาณในด้านการจัดสวัสดิการโดยชุมชน โครงการบูรณาการแก้ไขปัญหาที่ดินระดับอำเภอ และ การจัดการทรัพยากร

ในส่วนของนโยบายที่ต่อเนื่องจากเดิมได้มีความคืบหน้า ได้แก่ นโยบายกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ได้จัดตั้งกองทุน รวม 78,829 หมู่บ้าน/ชุมชน สมาชิกรวม 11.62 ล้านราย ผู้กู้ยืม 10.07 ล้านราย ยอดเงินกู้ยืมหมุนเวียนสะสม 246,374 ล้านบาท ส่วนใหญ่นำเงินกู้ไปใช้ในการประกอบอาชีพร้อยละ 81.3 สมาชิก มีการถือหุ้น/ออม รวม 6,430.30 ล้านบาท สามารถชำระคืนกองทุนได้ทั้งหมดร้อยละ 93.3 เกิดผลกำไรจากการบริหาร รวม 15,578 ล้านบาท นำมาจัดสรรเป็นสวัสดิการ 3,349.27 ล้านบาท (ข้อมูล ณ 10 ก.พ. 49 www.cdd.go.th/cddoc/fund) นโยบายกองทุนให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา ได้มีผู้กู้ประมาณ 6 ล้านราย เงินให้กู้ 242,759 ล้านบาท

ในส่วนของแนวทางการทำงานของหน่วยงาน ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่น ได้แก่ การส่งเสริมการทำบัญชีครัวเรือน การจัดตั้งสถาบันการเงินชุมชนของ ธ.ก.ส. การส่งเสริมกองทุนหลักประกันสุขภาพระดับท้องถิ่นของสำนักงานหลักประกันสุขภาพ (สปสช.) ให้มีการสมทบงบประมาณจาก 3 ฝ่าย (อบต., ชุมชน, สปสช.) โดยมีโครงการนำร่อง 55 แห่ง การบูรณาการกองทุนภายในชุมชน ที่เริ่มจากการสนับสนุนของกรมการพัฒนาชุมชน แล้วเกิดการพัฒนารูปแบบต่อโดยชุมชนและหน่วยงานสนับสนุนอื่น การส่งเสริมเรื่องหลักสูตรท้องถิ่นของกระทรวงศึกษาธิการ การสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพชุมชน จากกองทุน สสส. ประมาณปีละประมาณ 300-500 ล้านบาท การสนับสนุนการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นและงานพัฒนาตามประเด็นต่างๆ จากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ปีละประมาณ 200-500 ล้านบาท (ไม่รวมโครงการบ้านมั่นคง) การสนับสนุนงานวิจัยท้องถิ่นโดย สกว. ฯลฯ

ในด้านสถานการณ์ปัจจัยภายนอกที่ไม่ใช่ส่วนที่เป็นนโยบายรัฐ ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่น ในช่วง 2 ปีนี้ ได้แก่

- **ภัยธรรมชาติที่รุนแรงมากขึ้น** จากช่วงสิ้นปี 2547 ที่พื้นที่ 6 จังหวัดชายฝั่งอันดามันประสบภัยคลื่นสึนามิถล่ม ผู้ได้รับความเดือดร้อน 58,550 คน เสียชีวิต 5,395 คน สูญหาย 1,924 คน บาดเจ็บ 8,457 คน บ้านเรือนเสียหายทั้งหลัง 3,615 หลัง เสียหายบางส่วน 3,209 หลัง มูลค่าความเสียหายรวม 17,480 ล้านบาท เหตุการณ์อุทกภัยในปี 2548 จังหวัดที่ได้รับผลกระทบ 57 จังหวัด รุนแรงในพื้นที่ภาคใต้ ผู้เดือดร้อน

รวม 763,847 ครัวเรือน 2.87 ล้านราย บ้านเสียหายทั้งหลัง 275 หลัง บางส่วน 5,697 หลัง พื้นที่เกษตร 1,701,450 ไร่ มูลค่าความเสียหาย รวม 5,982 ล้านบาท ในเดือน พฤษภาคม 2549 ได้เกิดน้ำป่าและดินโคลนถล่มพื้นที่ 5 จังหวัดภาคเหนือ (อุตรดิตถ์ สุโขทัย แพร่ น่าน ลำปาง) ผู้ได้รับผลกระทบ 108,542 ครัวเรือน เสียชีวิต 57 ราย สูญหาย 29 ราย บาดเจ็บ 17,288 ราย บ้านเสียหายทั้งหลัง 704 บางส่วน 4,314 หลัง พื้นที่เกษตรเสียหายรุนแรง และในช่วงเดือน ส.ค. – พ.ย. น้ำท่วมใหญ่ภาคกลาง พื้นที่ได้รับผลกระทบ 47 จังหวัด รุนแรง 12 จังหวัด ผู้เดือดร้อน 4.31 ล้านคน 1.225 ครัวเรือน บ้านเสียหายทั้งหลัง 54 หลัง บางส่วน 12,957 หลัง (www.disaster.go.th)

- ปัญหาวิกฤตน้ำมันแพง ราคาน้ำมันดีเซลได้เพิ่มขึ้นจากลิตรละ 13.9 บาทในปี 2545 เป็นลิตรละ 23.5 บาทในปี 2548 และลิตรละ 27.5 บาทในปี 2549 ส่งผลให้ค่าครองชีพเพิ่มสูงขึ้น

- การเปิดเขตการค้าเสรี (FTA) จากการเปิดการค้าเสรีไทยจีน จากข้อมูล เดือน ต.ค. 48 ไทยได้นำเข้าสินค้าประเภทผัก ผลไม้ จากจีนสูงขึ้น 300% มูลค่าประมาณ 3,000 ล้านบาท

- ปัญหาความขัดแย้งในสังคม สถานการณ์การเมืองในปี 2549 ได้มีการแยกขั้วกันอย่างรุนแรง ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งแตกแยกตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน ท้องถิ่น พื้นที่/ภาค กลุ่มต่างๆ ในสังคม จนนำมาสู่เหตุการณ์ยึดอำนาจการปกครองแบบสงบในเดือน ก.ย. 49 ความรุนแรงของสถานการณ์ 3 จังหวัดภาคใต้ที่ยังมีเหตุการณ์รุนแรงอย่างต่อเนื่อง

- งานฉลองครองราชย์ 60 พรรษา และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การน้อมรับกระแสพระราชดำรัส เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ความสมานฉันท์ ได้ทำให้คนในสังคมได้หยุดทบทวนตนเอง การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การปฏิบัติในระดับต่างๆ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 ได้วางตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มุ่งพัฒนาสังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน รวมทั้งนโยบายของรัฐบาลช่วงหลังการยึดอำนาจได้ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งทำให้หน่วยงานรัฐได้ปรับแนวทางทำงานมาสู่ทิศทางนี้มากขึ้น

จากนโยบายรัฐในช่วงนี้ ประกอบกับสถานการณ์เศรษฐกิจโลก ทำให้เศรษฐกิจไทยมีการฟื้นตัวและขยายตัวอย่างต่อเนื่องทำให้เกิดการจ้างงานเพิ่มขึ้นเฉลี่ย 8 แสนอัตรา รายได้เฉลี่ยครัวเรือนเพิ่มขึ้นจาก 12,492 ต่อคน/เดือนในปี 2541 เพิ่มเป็น 17,122 บาท/ครัวเรือน/เดือนในปี 2549 แต่อย่างไรก็ตามในส่วนของหนี้สินก็เพิ่มขึ้นจาก 69,674 บาท/ครัวเรือน ในปี 2541 เป็น 118,434 บาท/ครัวเรือน จำนวนคนจนจาก 12.8 ล้านคนในปี 2543 เป็น 6.4% ในปี 2547

การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนท้องถิ่น

จากการประมวลข้อมูลเอกสารปัจจัยภายนอกที่คาดว่าจะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงชุมชนท้องถิ่นในช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจ ปี 2540 ดังกล่าวข้างต้น รวมทั้งข้อมูลสำคัญที่สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระดับชุมชนท้องถิ่นบางส่วน นำเสนอให้แกนนำชุมชน 32 คน ที่เข้าร่วมประชุมระดมความเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2549 สามารถสรุปสาระสำคัญ ได้ดังนี้

1. เรื่องที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่นอย่างเห็นได้ชัดเจน

1.1 การจัดตั้งหน่วยงานใหม่/การปรับบทบาทหน่วยงานเดิม ได้แก่ การจัดตั้งกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF) ที่ส่งผลให้ชุมชนตื่นตัวเกิดการเชื่อมโยงกันเป็นกลุ่ม/เครือข่าย ทำโครงการพัฒนาโดยชุมชน

เกิดการฟื้นฟูทุนทางสังคมและการจัดสวัสดิการโดยชุมชน การจัดตั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ที่สนับสนุนงานพัฒนาโดยชุมชนเป็นแกนหลักทำให้เกิดการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย เกิดยุทธศาสตร์การพัฒนาของขบวนการชุมชน ต่อยอดงานพัฒนาโดยชุมชนตามประเด็นต่างๆ สู่การฟื้นฟูท้องถิ่น เปิดพื้นที่การทำงานของภาคชุมชนและมีบทเชื่อมประสานระหว่างชุมชนกับภาครัฐ การเกิดหน่วยงานรูปแบบใหม่ที่สนับสนุนภาคประชาสังคมและชุมชน ได้แก่ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานปฏิรูประบบสาธารณสุข (สปรส.) สำนักงานหลักประกันสุขภาพ (สปสช.) การปรับบทบาทของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ธนาคารออมสิน การบริหารแบบจังหวัดบูรณาการ (ผู้ว่า CEO ในบางจังหวัด) พัฒนาการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่มีแนวโน้มสนับสนุนงานพัฒนาโดยชุมชน และทำงานร่วมกับชุมชนมากขึ้น ส่วนองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญที่มีผลต่อชุมชน (แต่ไม่มากนัก) เช่น สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ศาลปกครอง

1.2 นโยบายรัฐบาลที่ส่งผลต่อชุมชนอย่างชัดเจน ทั้งด้านบวกและด้านลบ ได้แก่ นโยบายกองทุนหมู่บ้าน การพักชำระหนี้เกษตร นโยบายการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยตามโครงการบ้านมั่นคง โครงการพัฒนาศักยภาพหมู่บ้าน (SML) กองทุนให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา นโยบายการแก้ไขปัญหาความยากจนการเปิดการค้าเสรี (FTA) การเปิดให้บริษัทค้าปลีกข้ามชาติ โดยไม่มีการควบคุม การเปิดสื่อเสรี การตลาดนำสื่อ ระบบการศึกษา ฯลฯ

1.3 สถานการณ์/ปัจจัยที่ไม่ใช่เป็นนโยบายรัฐโดยตรง กระแสโลกาภิวัตน์ ได้แก่ การขยายตัวของโทรคมนาคม การเติบโตของโทรศัพท์เคลื่อนที่ สื่อวัฒนธรรมการบริโภค อินเตอร์เน็ท ภัยธรรมชาติที่ทวีความรุนแรงขึ้น ปัญหาความขัดแย้งในสังคม สถานการณ์ความรุนแรงในพื้นที่เฉพาะ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ฯลฯ

เรื่องสำคัญที่ชุมชนเห็นว่าส่งผลต่อชุมชนเป็นอย่างมากคือ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จของพระเจ้าอยู่หัวที่ส่งผลให้ชาวบ้านปรับวิธีคิดและเชื่อมั่นในสิ่งที่ได้ดำเนินการตามวิถีพอเพียง

2. การเปลี่ยนแปลง/ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ

2.1 ด้านเศรษฐกิจ การทำมาหากิน

1) ด้านการเงิน การที่มีแหล่งเงินเข้าไปถึงหมู่บ้าน/ชุมชนเป็นอย่างมาก ซึ่ง ในช่วง 9 ปีที่ผ่านมาที่เคยพูดกันว่า *"คนจน คนรายได้น้อย ขาดโอกาสที่เข้าถึงแหล่งเงินในระบบ"* จะไม่มีอีกแล้ว เพราะมีแหล่งเงินทั้งที่ตามนโยบายรัฐบาล ได้แก่ กองทุนหมู่บ้าน กองทุนกู้ยืมเพื่อการศึกษา และกองทุนต่างๆ และแหล่งเงินจากธุรกิจการเงินเอกชน/การให้ผ่อนชำระสินค้า ประเภท Non Bank เกิดเพิ่มขึ้นจำนวนมาก และเป้าหมายลูกค้าเป็นคนรายได้น้อย ในหมู่บ้าน/ชุมชน สถาบันการเงินของรัฐ ทั้ง ธ.ก.ส. ออมสิน ก็ปล่อยกู้ง่ายขึ้นทำให้เกิดการกู้เพราะการโฆษณา การกู้เพราะกู้ได้ง่าย การกู้ตามสิทธิ์ การกู้เพื่อหมุนหนี้ การกู้เพื่อการบริโภค ทำให้หนี้สินต่อครัวเรือนในหมู่บ้าน/ชุมชนเมืองเพิ่มขึ้นสูงมาก ข้อมูลจากการทำแผนชุมชนแต่ละตำบล มีหนี้สินรวมกัน ตั้งแต่ 50 ล้าน – 200 ล้านบาท ค่าเฉลี่ยหนี้ต่อครัวเรือน 100,000 บาทขึ้นไปเป็นส่วนใหญ่ ในส่วนการขอกู้เพื่อนำไปพัฒนาอาชีพ ซึ่งตามวัตถุประสงค์ของแหล่งเงินประเภทต่างๆ มีเรื่องนี้ค่อนข้างมาก ผลการนำเงินกู้ประกอบอาชีพ มีทั้งที่ไปได้ดี (สัดส่วนไม่มากนัก) เอาไปลงทุนแล้ว โดยเฉพาะการลงทุนภาคเกษตรที่สามารถชำระคืนได้ แต่ต้องเอาเงินจากที่อื่น เช่น ไปทำงานรับจ้างหรือ ลูกส่งมาให้ชำระแทน การนำเงินกู้ไปใช้ผิดวัตถุประสงค์ การเพิ่มยอดเงินกู้ขึ้นเรื่อยๆ ทำให้เกิดภาพลวงตาว่าไม่มีปัญหา เพราะกู้เงินใหม่มาจ่ายหนี้เก่า ซึ่งทำให้สามารถ

ชำระคืนได้ตรงเวลา แต่ก็มีส่วนหนึ่งที่ถึงขั้นยึดที่ดินทำกินที่นำไปค้ำประกันเงินกู้ ทำให้เกิดรวมตัวกันเป็นเครือข่ายปัญหาหนี้สินเกษตรกร ประท้วงเรื่องปัญหาหนี้สินเป็นช่วงๆ

เมื่อพูดถึงผลกระทบต่อองค์กรการเงินของชาวบ้านที่ตั้งกันมาก่อน หรือตั้งขึ้นในช่วง 9 ปีนี้ แกนนำชุมชนส่วนใหญ่เห็นว่าถ้าเป็นกลุ่มออมทรัพย์ที่ตั้งมาจากเงินออมของสมาชิกจริง ไม่ใช่ตั้งเพื่อรองรับเงินกู้ภายนอก ยังคงเติบโตได้ต่อเนื่อง ช่วงที่มีกองทุนหมู่บ้านเข้ามาใหม่ๆ ก็กระทบกับกลุ่มที่เพิ่งตั้งใหม่ หรือยังไม่เข้มแข็ง ทำให้ต้องยุบเลิกไปบ้าง เพราะสมาชิกเห็นว่ากู้กองทุนหมู่บ้านได้ง่ายกว่า มากกว่า และไม่ต้องออมก่อน การพิจารณาเงินกู้ของกลุ่มออมทรัพย์จะเข้มกว่ากองทุนจากภายนอก เพราะถือว่าเป็นเงินของตนเอง ในระหว่างที่มีกองทุนต่างๆ เข้ามา การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ที่เป็นของชาวบ้านก็ยังเกิดขึ้นต่อเนื่อง เช่น กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ กลุ่มออมทรัพย์ในชุมชนเมือง ธนาคารหมู่บ้าน ฯลฯ เพราะชาวบ้านเห็นว่ากลุ่มที่จัดตั้งเองจะมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ สามารถบริหารจัดการได้ตามกติกาของกลุ่ม

ในหลายพื้นที่สามารถจัดการกับกองทุนที่เข้ามาจากภายนอกได้ดี สามารถจัดปรับให้เข้ากับหมู่บ้านของตนเองได้ อย่างเช่น การบูรณาการกองทุน แม้ว่ากองทุนจากภายนอกจะมีวัตถุประสงค์เฉพาะและระเบียบกติกาที่มาพร้อมกับเงิน แต่หลายที่ได้นำมาจัดปรับในเชิงการบริหารจัดการร่วมกัน รับรู้ข้อมูลการกู้ระหว่างกลุ่มหรือนำเงินมาผสมกันในการให้กู้ แต่ยังคงต้องทำบัญชีตามระบบของแต่ละกองทุน การใช้กองทุนสวัสดิการเป็นตัวเชื่อมโยงบูรณาการกองทุน

2) ด้านอาชีพ การทำมาหากิน ในช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจใหม่ๆ ที่รัฐบาลได้มีงบกระตุ้นเศรษฐกิจลงชุมชน พื้นที่ในชนบทจำนวนมากได้ทำโครงการโรงสีชุมชน ร้านค้าชุมชน โรงปุ๋ย ซึ่งบางพื้นที่เกิดจากปัญหาความต้องการ ที่มีการวิเคราะห์อย่างรอบด้าน ดูความเป็นไปได้ในการบริหารจัดการ แต่ในบางพื้นที่เป็นโครงการที่ลอกเลียนแบบกันมา เงินสนับสนุนส่วนใหญ่ก็มาจากเงินกระตุ้นเศรษฐกิจแบบให้เปล่าในการสร้างอาคารโรงสี ซื้อเครื่องจักรขนาดกลาง แต่ไม่มีเงินทุนหมุนเวียนในการจัดซื้อข้าวเปลือก รวมทั้งไม่มีประสบการณ์ในการบริหารจัดการ และการแข่งขันกับธุรกิจรายใหญ่ได้ยาก ทำให้ในระยะต่อมาโรงสีชุมชน โรงปุ๋ยจำนวนมากประสบปัญหา ส่วนหนึ่งชาวบ้านสะท้อนให้เห็นว่าเป็นเพราะตั้งโรงสีตามคนอื่น ขนาดใหญ่เกินความต้องการที่จะใช้ และความสามารถของชาวบ้านในชุมชนไม่ได้บริโภคข้าวที่ปลูกเองและไม่ได้กินข้าวเก็บข้าวไว้ตลอดปีเหมือนเมื่อก่อน ในด้านการลงทุนการทำมาหากินในเรื่องต่างๆ แม้จะลงทุนให้กู้ในการประกอบอาชีพ แต่ผู้ที่กู้ไปลงทุนจำนวนมากไม่ประสบความสำเร็จ ต้องการเงินจากแหล่งอื่นมาชำระคืนเงินกู้ กิจการที่เป็นอาชีพของชาวบ้าน เช่น ร้านขายของชำ ฯลฯ ก็ได้รับผลกระทบจากห้างค้าปลีกข้ามชาติขนาดใหญ่ ที่มีการขยายสาขาอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการโฆษณากระตุ้นให้เกิดการบริโภคเกินความจำเป็นทำให้ชาวบ้านมีภาระค่าใช้จ่ายประจำวันสูงขึ้น เกินรายได้ซึ่งไม่ต่อเนื่องแน่นอน สินค้าเกษตรส่วนใหญ่ราคาไม่เพิ่มขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับค่าใช้จ่ายด้านอื่นๆ ที่เพิ่มสูงขึ้น ยกเว้นพืชเชิงเดี่ยวบางชนิด เช่น ยางพารา ฯลฯ ที่ราคาเพิ่มสูงขึ้นรวดเร็ว ทำให้เกษตรจำนวนมากหันมาปรับเปลี่ยนพื้นที่เพื่อปลูกยางพารากันในทุกภาค

ในด้านการเกษตรชาวบ้านจำนวนหนึ่งได้มีการปรับวิถีการผลิตเป็นเกษตรแบบยั่งยืน เนื่องจากราคาผลผลิตตกต่ำเมื่อไม่สามารถเพิ่มราคาขายได้ก็ต้องหาทางลดต้นทุนการผลิต แต่อย่างไรก็ตามยอดการนำเข้าสารเคมี ยังคงเติบโตอย่างต่อเนื่อง ในพื้นที่ภาคเหนือ ชาวบ้านได้รับผลกระทบจากการเปิดการค้าเสรี (FTA) กับจีนชัดเจน เกษตรกรที่ปลูกกระเทียมต้องลดพื้นที่เพาะปลูกลง จนถึงต้องเลิกปลูก ลำไยจึงเป็นพืชหลักที่คาดว่าเมื่อเปิดการค้าเสรีแล้วจะสามารถส่งขายจีนได้มากขึ้นแต่ก็ประสบปัญหาราคาลำไยตกต่ำสุดในรอบหลายๆ ปี

แต่อย่างไรก็ตามในช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจ แรงงานชนบทที่เข้ามาทำงานในเมืองส่วนหนึ่ง ต้องออกจากงาน กลับไปอยู่บ้านได้นำความรู้ ทักษะ ประสบการณ์งานอาชีพ รวมทั้งแหล่งตลาดกลับที่หมู่บ้านด้วย ทำให้เกิดการสร้างงานที่หมู่บ้าน เช่น กลุ่มเย็บผ้าที่ตำบลบ้านเสียว จ. ศรีษะเกษ บางส่วนได้นำความรู้เชิงการบริหารจัดการไปช่วยบริหารกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ที่มีอยู่ในชุมชน หรือไปปรับสภาพพื้นที่ถูกปล่อยทิ้งร้างอยู่ในหมู่บ้านมาเป็นการทำเกษตรผสมผสานตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง การปรับวิถีการผลิตเป็นเกษตรอินทรีย์ เน้นการปลูกเพื่อกินก่อนปลูกเพื่อขาย เกิดเครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืน การคิดค้นการทำเกษตรรูปแบบต่างๆ ของปราชญ์ชาวบ้าน เช่น การทำเกษตรประณีตในพื้นที่ 1 ไร่ การคิดค้นน้ำหมัก ปุ๋ยชีวภาพสารไล่แมลงสูตรต่างๆ การวิจัยการพัฒนาวิธีการทำมาหากินโดยชุมชน

3) ด้านสังคมวัฒนธรรม การศึกษา สื่อ ในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจใหม่ๆ ชาวบ้านส่วนหนึ่งก็ได้หันมาทบทวนตัวเอง ปรับเปลี่ยนวิธีคิดยึดแนวทางตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง แต่หลังจากนั้น 2-3 ปีที่เศรษฐกิจเริ่มฟื้นตัว กระแสการโฆษณาจูงใจกระตุ้นให้คนเกิดการบริโภคเกิดความพอดี รุกคืบถึงคนทุกช่วงวัยในชุมชน รายจ่ายที่มาจากการกระตุ้นการบริโภค ทำให้แต่ละครอบครัวต้องทำงานหนักเพื่อหาเงินมาจับจ่ายใช้สอย มีค่าใช้จ่ายประจำที่เพิ่มขึ้น เช่น ค่าโทรศัพท์มือถือของหลายคนในครอบครัว ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการศึกษาลูก ซึ่งมีค่านิยมส่งลูกไปเรียนโรงเรียนในเมืองทำให้ต้องเพิ่มทั้งค่าเดินทางและค่าใช้จ่ายอื่นๆ บางส่วนมาอยู่หอพักหาวิธีการหาเงินง่ายๆ ด้วยวิธีการที่ผิดๆ นักเรียนนักศึกษาส่วนใหญ่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินกู้เพื่อการศึกษาทำให้ไม่ต้องสนใจ พ่อแม่ มีความเป็นอิสระสูง

แกนนำชุมชนส่วนใหญ่ในเวทีสะท้อนความเห็นว่า เรื่องสื่อและการศึกษา เป็นเรื่องที่มีผลกระทบต่อชาวบ้านมากที่สุด โทรทัศน์ที่รายการส่วนใหญ่แฝงด้วยโฆษณาเพื่อกระตุ้นการบริโภค ค่านิยม พฤติกรรมซึ่งเป็นแบบอย่างในทางที่ไม่ถูกต้อง ทำให้เด็กซึ่งส่วนใหญ่ใช้เวลาอยู่กับโทรทัศน์ มากกว่าอยู่กับพ่อแม่ ซึมซับเรื่องราวต่างๆ ไปเป็นแบบอย่าง อย่างไรก็ตามหลังจากที่มีรัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 ในส่วนของชุมชนได้มีการตื่นตัวเรื่อง สื่อชุมชน ได้เกิดวิทยุชุมชนขึ้นในพื้นที่ต่างๆ อย่างแพร่หลาย ทำให้คนได้รับรู้ข่าวสารที่เป็นเรื่องราวท้องถิ่น ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นเวทีแลกเปลี่ยนความเห็น การรวมกันแก้ปัญหา การพัฒนาที่เกิดในท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่เกิดปัญหาภัยพิบัติ เช่น สึนามิ น้ำท่วม ฯลฯ ระบบโทรศัพท์ล้มเหลวสามารถใช้วิทยุชุมชนในการแจ้งข่าว ประสานงาน ระดมความช่วยเหลือได้อย่างมีประสิทธิภาพสูง หรือในบางพื้นที่เช่น ผืนป่าตะวันตก สามารถใช้เครือข่ายวิทยุสื่อสารในการดูแลรักษาป่า แต่ส่วนหนึ่งก็กลายเป็นวิทยุชุมชนเทียม ที่เป็นช่องทางให้นักจัดรายการวิทยุ/บริษัทต่างๆ ใช้ช่องทางการโฆษณาผ่านวิทยุชุมชนซึ่งต้นทุนต่ำ และเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้อย่างง่ายขึ้น

ในส่วนของด้านการศึกษา แกนนำชุมชนเห็นว่าเป็นระบบที่ไม่ค่อยเห็นการเปลี่ยนแปลง/พัฒนาในทิศทางที่ดีขึ้น ไม่ได้มีการปฏิรูปการศึกษาอย่างจริงจัง ส่วนใหญ่เป็นการจัดระบบเชิงอำนาจการบริหาร มากกว่าเนื้อหาสาระ เป้าหมายการพัฒนาการศึกษา คุณภาพครูที่ด้อยลง ส่งผลต่อเด็กนักเรียน พ่อแม่นิยมส่งลูกไปเรียนโรงเรียนในเมือง โรงเรียนในหมู่บ้านไม่ค่อยมีความสัมพันธ์กับชุมชน มีบางส่วนที่ได้นำความรู้ ภูมิปัญญาของชุมชนเข้าไปสอนในโรงเรียนจนเกิดเป็นหลักสูตรท้องถิ่น ทำให้เด็กหันมาสนใจเรียนรู้ชุมชนท้องถิ่นของตนเองมากขึ้น แต่หลักสูตรท้องถิ่นบางแห่งได้เฉพาะรูปแบบแต่ครูไม่เข้าใจเป้าหมาย สาระสำคัญของหลักสูตรท้องถิ่นก็ไม่สามารถเกิดกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดผลจริง

4) ด้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ต่อเนื่องมาตั้งแต่ยุคเศรษฐกิจบูมที่ทำให้เกิดการปั่นราคากว้านซื้อที่ดินทำกิน เพื่อเก็งกำไรการออกเอกสารสิทธิ์ในที่ดินโดยมิชอบ นำที่ดินไปจำนองธนาคารแปรเป็นเงิน ทำให้เกิดการสูญเสียที่ดินทำกิน มีการบุกรุกขยายพื้นที่ทำกินเพิ่มขึ้น รวมทั้งนโยบายเกี่ยวกับการดูแลรักษาแวดล้อมที่กันคนออกจากเขตป่า การประกาศเขตป่าทับที่ทำกิน ทำให้ผู้ได้รับผลกระทบรวมตัวเป็นเครือข่ายใหญ่ อย่าง “สมัชชาคนจน” ตั้งแต่ ปี 2538 เมื่อเกิดปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจแรงงานที่อพยพเข้ามาทำงานในเมืองกลับสู่บ้านเกิดที่ต่างจังหวัด ส่วนหนึ่งที่ยังมีที่ดิน ที่ถูกปล่อยที่รกร่างไว้ก็สามารถกลับไปฟื้นฟูเป็นพื้นที่เพื่อการเพาะปลูก แต่ก็มีที่ดินที่ถูกปั่นราคา ติดจำนองธนาคาร สถาบันการเงินที่ถูกปิด ได้ปล่อยไว้เป็นที่รกร้างว่างเปล่าเป็นจำนวนมาก ทำให้เกษตรกรที่สูญเสียที่ดินทำกิน หรือไม่มีที่ทำกินได้เข้าไปยึดที่ดินมาใช้เป็นที่เพาะปลูก ทำให้เกิดเป็นเครือข่ายปฏิรูปที่ดินภาคประชาชนขึ้นมาในพื้นที่ภาคเหนือ

จากสภาพที่ทรัพยากร ป่าไม้ พื้นที่ชายฝั่งทะเล แม่น้ำลำคลอง ถูกทำลาย ทำให้สภาพความอุดมสมบูรณ์ลดลง กระทบต่อการประกอบอาชีพของชาวบ้านหากินอยู่กับป่า ทำประมงพื้นบ้าน ทำให้เกิดกลุ่มอนุรักษ์ดูแลรักษาทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ชายฝั่ง เกิดขึ้น ชุมชนที่อยู่ในเขตป่า หรือถูกประกาศพื้นที่ป่าสงวน / อุทยานทับที่ทำกินและหมู่บ้านที่อยู่อาศัย ได้มีการรวมตัวกันดูแลรักษาป่าโดยชุมชน จากจำนวนป่าชุมชน 400 กว่าแห่งในปี 2539 ได้เพิ่มขึ้นเป็น 400 แห่ง ในปี 2542 และมีการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายใหญ่ ร่าง พ.ร.บ. ป่าชุมชน เสนอเป็นกฎหมาย ให้เกิดสิทธิชุมชนในการดูแลรักษาป่า ซึ่งเป็นสิทธิตามรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ แต่กฎหมาย ก็ยังไม่ผ่านสภา

ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยรวม ส่งผลให้เกิดภัยพิบัติที่บ่อยครั้งและรุนแรงมากขึ้นดังที่ได้กล่าวมาแล้วในช่วงต้น ซึ่งสถานการณ์ภัยพิบัติที่เกิดขึ้นทำให้ชุมชนได้มีการรวมตัวกันจัดการแก้ไขปัญหาภัยพิบัติ มีการดูแลทรัพยากรสิ่งแวดล้อมโดยชุมชนเพิ่มมากขึ้น หลายพื้นที่ได้มีการศึกษาวิจัยโดยชุมชน จัดเก็บข้อมูล อาหาร สมุนไพรที่ได้จากป่า ทำให้เห็นข้อมูลประโยชน์จากป่าชัดเจน นำไปสู่การจัดกลุ่มดูแลรักษาป่า

5) ด้านการเมือง การปกครอง การกระจายอำนาจ ประเทศไทยได้มีรัฐธรรมนูญฉบับประชาชนขึ้นในปี 2540 ซึ่งเป็นปีเดียวกับการเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในช่วงก่อนการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับนี้ ภาคชุมชนก็ได้มีการตื่นตัวมีส่วนร่วมในกระบวนการร่างรัฐธรรมนูญบางส่วน เมื่อประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่แล้ว ภาคชุมชนได้มีการตื่นตัวตระหนักในสิทธิการมีส่วนร่วมของชุมชนตามรัฐธรรมนูญฉบับใหม่เพิ่มมากขึ้น ประกอบกับได้มีการจัดตั้งองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญ ก็ส่งผลต่อการเปิดพื้นที่การมีส่วนร่วมของภาคชุมชนมากขึ้น ข้อเสนอการพัฒนาตามแนวทางของชุมชน เช่น เรื่องป่าชุมชน ได้มีการใช้สิทธิตามรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ เสนอร่างกฎหมายโดยภาคประชาชนเป็นเรื่องแรก

ในปี พ.ศ. 2542 ที่ได้มี พ.ร.บ. กำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งอำนาจหน้าที่ของรัฐบาลกลางหลายเรื่อง ได้แก่ การศึกษา สาธารณสุข สวัสดิการ ฯลฯ เตรียมถ่ายโอนไปที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) กำหนดจัดสรรงบประมาณสู่ท้องถิ่นร้อยละ 35 ในปี 2551 แต่ในช่วงต้นของการกระจายอำนาจ รูปแบบ วิธีการทำงานของ อปท. ยังคงเหมือนหน่วยงานรัฐส่วนกลางที่ไปตั้งอยู่ที่ท้องถิ่น มีการแข่งขันในการเลือกตั้งเข้ามาทำหน้าที่ผู้บริหารท้องถิ่นกันสูง มีสายโยงสัมพันธ์กับการเมืองระดับชาติเป็นส่วนใหญ่ ใช้เงินในการซื้อเสียงเช่นเดียวกัน จากการแข่งขันที่สูงทำให้เกิดความขัดแย้งในชุมชนท้องถิ่นเพิ่มขึ้น ระหว่างฝ่ายที่ชนะกับฝ่ายที่แพ้เลือกตั้ง ในส่วนของการจัดความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจหน้าที่

ท้องที่ กับท้องถิ่นก็มีปัญหา หลายพื้นที่ที่เกิดปัญหาความขัดแย้ง การไม่ยอมรับ แยกกันทำงานระหว่างกำนัน ผู้ใหญ่บ้านกับ นายก อบต. ซึ่งต่างฝ่ายต่างก็มีอำนาจหน้าที่ของตนเอง

บทบาทหน้าที่ของ อปท. ในช่วงต้นส่วนใหญ่ได้ใช้งบประมาณในการพัฒนาระบบสาธารณูปโภค โครงสร้างพื้นฐาน ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นเพราะปัญหาความเดือดร้อนเป็นจริง แต่ส่วนหนึ่งเป็นเพราะผู้ที่เข้ามาทำหน้าที่บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมาจากผู้รับเหมางานก่อสร้าง การแข่งขันมาทำหน้าที่บริหารท้องถิ่นที่ต้องใช้เงินจำนวนมาก เมื่อมาเป็นส่วนใหญ่ก็ได้ถอนทุนคืนจากโครงการของท้องถิ่น ภารกิจด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต ที่กระจายมาให้ดำเนินการจึงยังไม่ค่อยเห็นเป็นรูปธรรม ทำให้มีการคัดค้าน การถ่ายโอนกิจการบางด้านมาสู่ท้องถิ่น เช่น ด้านการศึกษา ด้วยเหตุผลว่าท้องถิ่นยังไม่ความพร้อม

งานพัฒนาที่ดำเนินการโดยกลุ่มต่างๆ ของชุมชน หลายเรื่องก็เป็นภารกิจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นโดยตรง แต่ก็ยังไม่ได้มีการประสานทำร่วมกัน การจัดทำแผนของ อปท. ในช่วงแรกก็เป็นแผนงานโครงการที่คิดจากผู้บริหารท้องถิ่น แม้ว่าจะมีการกำหนดไว้ให้มีขั้นตอนของการประชาคม แต่ส่วนใหญ่เป็นการทำประชาคมให้ครบตามขั้นตอน ไม่ได้เป็นกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง

ในช่วงปี 2543 – 2545 ที่ชุมชนได้มีการตื่นตัวเป็นการจัดทำแผนชุมชน ได้มีการขยายจากพื้นที่ต้นแบบไปสู่พื้นที่อื่น ซึ่งช่วงต้นเป็นการทำแผนเฉพาะในส่วนของชุมชน แต่เมื่อทำไปได้ระยะหนึ่งพบว่า ถ้า อปท. ไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการจัดทำแผนชุมชนทั้งแต่ต้น ก็จะเป็นการยากที่จะนำแผนชุมชนไปบรรจุไว้ในแผนของท้องถิ่น จึงทำให้เป็นการประสานการทำงานกันมากขึ้น เกิดการจัดทำแผนร่วมกันตั้งแต่ต้น ทำให้เกิดการจัดปรับความสัมพันธ์ใหม่ในการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนกับท้องถิ่น รวมทั้งในการเลือกตั้งผู้บริหารท้องถิ่นมากขึ้น ทำให้ อปท. ได้มีการปรับบทบาทวิธีการทำงานระบบใหม่มากขึ้น

ในส่วนของการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่น ได้ทำให้แกนนำชุมชนที่มีบทบาทเคลื่อนไหวเรียกร้องการแก้ไขปัญหาด้านนโยบายกับรัฐบาลกลาง โดยจัดชุมชนที่ส่วนกลางมาโดยตลอด ได้มีการปรับเปลี่ยนไปลงเลือกตั้ง อปท. มากขึ้น เมื่อมาทำหน้าที่ผู้บริหาร อปท. ก็มีการเชื่อมโยงกับฐานงานพัฒนาโดยชุมชนเดิม เกิดความเชื่อมั่นว่าสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงในระดับท้องถิ่นได้ โดยไม่ต้องมาเรียกร้องที่ส่วนกลาง รวมทั้งได้เกิดเครือข่าย อปท. ที่ทำงานใกล้ชิดกับชุมชน ทำให้เกิดการขยายงานแนวทางการพัฒนาที่ชุมชนทำร่วมกับท้องถิ่น เพิ่มมากขึ้น

ในขณะที่รัฐธรรมนูญได้มุ่งเน้นให้เกิดการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่น แต่ในส่วนของนโยบายรัฐบาลที่มีคะแนนเสียงจากการเลือกตั้งแบบท่วมท้น ก็ได้มีนโยบายสำคัญหลายเรื่องที่เป็นการส่งตรงจากรัฐบาลกลางไปสู่หมู่บ้าน/ชุมชนโดยตรง ทั้งในส่วนของนโยบายกองทุนหมู่บ้าน SML ซึ่งมีส่วนให้ชุมชนมีบทบาทในการบริหารจัดการได้เองโดยตรง แต่ส่วนหนึ่งก็ทำให้เกิดการแยกกันทำระหว่างชุมชนกับ อปท. ในส่วนนโยบายการบริหารพื้นที่แบบบูรณาการ (ผู้ว่า CEO) ก็เป็นนโยบายที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชนได้ค่อนข้างมาก เช่นเดียวกัน ในจังหวัดที่ชุมชนได้มีการวางยุทธศาสตร์แผนงานของภาคชุมชน และมีการประสานการทำงานร่วมกับผู้ว่า CEO อย่างใกล้ชิด ก็ทำให้แผนของชุมชนบางเรื่องเข้าไปอยู่ในยุทธศาสตร์จังหวัด และได้รับการสนับสนุนงบประมาณที่จัดสรรผ่านผู้ว่า CEO ทำให้เกิดการบริหารจัดการแผนงานโครงการภาคชุมชนโดยชุมชนมากขึ้น แต่บางส่วนก็สะท้อนว่าเป็นการตัดตอน/ทำลายระบบการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่น ตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ

สิ่งที่ชุมชนได้เรียนรู้และเกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ

จากนโยบายรัฐบาลและปัจจัยภายนอกที่เกิดขึ้นในช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจ และผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่นในมิติต่างๆ ทั้งในเชิงบวกและเชิงลบดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ได้ทำให้ชุมชนได้คิดค้นวิธีการแก้ไขปัญหา จัดการพัฒนาโดยชุมชนเป็นแกนหลักในหลายๆ ด้าน ทำให้เกิดกลุ่ม/เครือข่ายที่มารวมกันทำงานพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างหลากหลาย เกิดการฟื้นฟูวัฒนธรรมภูมิปัญญาดั้งเดิมมาปรับใช้ ต่อยอดการพัฒนาให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป เกิดนวัตกรรมงานพัฒนาโดยชุมชนในหลายๆ ด้าน ซึ่งในที่นี้จะนำเสนอภาพการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาของชุมชนท้องถิ่นที่เกิดขึ้นในแต่ละด้านให้เห็นพอสังเขปดังนี้

1. การจัดสวัสดิการโดยชุมชน พัฒนาการของระบบสวัสดิการของสังคมไทยตั้งแต่อดีตมีลักษณะเป็นชุมชนสวัสดิการฐานปัจจัยสี่ บ้านและวัดมีบทบาทสำคัญในการดูแลเรื่องจัดสวัสดิการของชุมชนมาสู่ยุคที่รัฐบาลกลางมีบทบาทในการจัดสวัสดิการ ซึ่งช่วงแรกเป็นการจัดให้เฉพาะผู้ที่จำเป็นต้องได้รับการสงเคราะห์ โดยมีนักสังคมสงเคราะห์เป็นผู้ตัดสิน สู่การจัดสวัสดิการโดยรัฐที่ครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายที่กว้างขึ้น เช่น พ.ร.บ. การประกันสังคม ทำให้แรงงานในระบบสามารถได้รับสวัสดิการอย่างทั่วถึง ฯลฯ ในช่วงที่เศรษฐกิจบูม บริษัทเอกชนได้มีบทบาทในการประกันด้านต่างๆ มากขึ้น ซึ่งผู้ที่สามารถเข้าถึงก็เป็นกลุ่มผู้มีรายได้ปานกลาง – รายได้สูง จนกระทั่งเมื่อประเทศไทยประสบปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจ ปราชญ์ชาวบ้าน แกนนำชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้หันมาทบทวนเรื่องระบบโครงข่ายการคุ้มครองทางสังคม (Social Safety Net) ที่มีอยู่ในสังคมไทย ก็พบว่ามีความเป็นเครือญาติ ชุมชน ทุนทางสังคมในด้านต่างๆ สามารถช่วยรองรับแรงกระแทกจากภายนอกได้เป็นอย่างดี การจัดสวัสดิการโดยชุมชนที่มีฐานจากกิจกรรมการพัฒนาด้านต่างๆ เช่น องค์กรการเงินวิสาหกิจชุมชน หลักการทางศาสนา การจัดการทรัพยากร ฯลฯ เป็นทางเลือกที่จะช่วยทำให้เกิดความมั่นคงของชุมชนฐานราก ให้สามารถดำรงอยู่ในกระแสโลกาภิวัตน์ได้อย่างมีศักดิ์ศรี สามารถยืนหยัดเป็นตัวของตัวเอง ลดการพึ่งพาภายนอก

จากการที่กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF) ได้สนับสนุนการจัดสวัสดิการเร่งด่วนเพื่อผู้ยากลำบากในช่วงปี 2542–2543 ทำให้เกิดเครือข่ายชุมชนที่มาร่วมกันจัดสวัสดิการผู้ยากลำบาก โดยที่ชุมชนเป็นผู้ร่วมกันกำหนดความหมายว่า ใครคือผู้ยากลำบาก มีการจัดทำข้อมูลกลั่นกรองพิจารณาการให้ความช่วยเหลือโดยชุมชน ทำให้เกิดเครือข่ายในการจัดสวัสดิการประมาณ 500 เครือข่าย สามารถดูแลกลุ่มเป้าหมายผู้ยากลำบากในรอบแรกได้ 538,414 ราย ทั้งในส่วนของผู้สูงอายุ ผู้ติดเชื้อเอดส์ คนพิการ เด็ก ผู้ยากไร้ ฯลฯ ใช้งบประมาณ 2,017 ล้านบาท ซึ่งใช้ทั้งเป็นงบสงเคราะห์ช่วยเหลือแบบให้เปล่า จัดเป็นกองทุนสวัสดิการชุมชน หลังจากที่ได้ดำเนินการไปแล้วมีเงินทุนที่ยังคงหมุนเวียนอยู่ในชุมชนประมาณ 700 ล้านบาท

ในช่วงต่อมา ชุมชนจึงเกิดการตื่นตัวในการจัดสวัสดิการชุมชนอย่างกว้างขวาง ได้มีการไปฟื้นฟูแนวทางการจัดสวัสดิการบนฐานทุนด้านต่างๆ ของชุมชน ได้แก่

- ***การใช้องค์กรการเงินกลุ่มออมทรัพย์เป็นฐาน*** ซึ่งกลุ่มออมทรัพย์บางประเภทเช่น กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ได้จัดตั้งขึ้นโดยมีเป้าหมายเพื่อจัดสวัสดิการโดยเฉพาะ นำผลกำไรขององค์กรการเงินมาจัดสวัสดิการ การสร้างวินัยในการออมเพื่อให้ได้สวัสดิการ การเชื่อมโยงบูรณาการกองทุนภายในชุมชนนำดอกผลมาเป็นกองทุนสวัสดิการ มีองค์กรการเงินที่กิจกรรมสวัสดิการแล้วประมาณ 20,000 องค์กร จากการใช้ผลกำไรของกลุ่มมาจัดเป็นสวัสดิการ ได้นำไปสู่การออมเพื่อสวัสดิการหรือการออมเพื่อให้ กรณีตัวอย่างรูปธรรมที่กลุ่มออมทรัพย์เป็นฐานในการจัดสวัสดิการมีค่อนข้างหลากหลาย เช่น เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์จากสงขลา (คลอง

เปียะ นาหว้า น้ำขาว คูเต่า ฯลฯ) เครือข่ายสัจจะสะสมทรัพย์ จ. ตราด เครือข่ายสัจจะสะสมทรัพย์ จ. จันทบุรี ศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้าน จ. พะเยา กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านขาม จ. ชัยภูมิ ฯลฯ

- ***วิสาหกิจชุมชน*** การผลิตเพื่อลดการพึ่งพาภายนอกเพิ่มมูลค่าผลผลิต ใช้ผลกำไรและการลดรายจ่ายมาเป็นสวัสดิการตัวอย่างเช่นในพื้นที่ ต. เขาคราม จ. กระบี่ ฯลฯ

- ***การจัดสวัสดิการฐานทรัพยากรธรรมชาติ*** ชุมชนเป็นผู้จัดการป่า ชายฝั่ง แหล่งน้ำ ฟื้นฟูทรัพยากรให้อุดมสมบูรณ์ ทำให้มีความมั่นคงด้านอาหาร

- ***การจัดสวัสดิการฐานศาสนา*** การใช้หลักคำสอนทางศาสนาและผู้นำศาสนาทั้งพุทธ คริสต์ อิสลาม เป็นฐานด้านการจัดสวัสดิการทั้งทางกายและจิตวิญญาณ ฯลฯ

จากรูปแบบการจัดสวัสดิการโดยฐานทุนด้านต่างๆ ของชุมชนแล้วในปี 2547 เครือข่ายชุมชนด้านสวัสดิการ ได้มีการสัมมนา “**สวัสดิการชุมชนแก้จนอย่างยั่งยืน**” มีการให้ความหมายของสวัสดิการชุมชนคือ การสร้างหลักประกันเพื่อความมั่นคงของคนในชุมชน ซึ่งหมายรวมถึงทุกอย่างที่จะทำให้คนในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ทั้งในรูปของสิ่งของ เงินทุน น้ำใจ การช่วยเหลือเกื้อกูล เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตตั้งแต่ เกิด แก่ เจ็บ ตาย

หัวใจของการจัดสวัสดิการชุมชน คือการพึ่งตนเองและการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน **“ให้อย่างมีคุณค่า รับอย่างมีศักดิ์ศรี”** การจัดสวัสดิการตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเคารพและอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติ อย่างเห็นคุณค่า อยู่บนพื้นฐานของศาสนา ภูมิปัญญาวัฒนธรรมท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมในทุกระดับ

ผลของการจัดสวัสดิการชุมชน คือ การเกิดความสัมพันธ์ที่ดีของคนในชุมชน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความรู้สึกมั่นคง ภาคภูมิใจ อยู่อย่างมีศักดิ์ศรี และมีความสุขทั้งทางกาย และทางจิตใจ

ซึ่งต่อเนื่องจากการสัมมนาดังกล่าวทำให้ชุมชนได้มีสรุปแนวทางการขับเคลื่อนขบวนการสวัสดิการชุมชน โดยมุ่งให้เกิด**”กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบล**” ที่แหล่งทุนมาจากการสมทบของ 3 ฝ่าย คือ จากชุมชน รัฐส่วนกลาง และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยได้นำเสนอเรื่องนี้ในเชิงนโยบาย ซึ่งศูนย์อำนวยการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนแห่งชาติ (ศตจ.) ก็ได้อนุมัติงบประมาณสนับสนุนกองทุนสวัสดิการชุมชน โดยผ่านทางสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน 32 ล้านบาท ในปี 2548 และ 75 ล้านบาท ในปี 2549 ซึ่งขณะนี้เครือข่ายสวัสดิการชุมชนได้มีการขับเคลื่อนกองทุนสวัสดิการชุมชนท้องถิ่น ไปแล้วประมาณ 375 ตำบล เป็นตำบลได้รับการสนับสนุนงบประมาณร่วมกันจาก 3 ฝ่ายแล้ว 191 ตำบลใน 58 จังหวัด สมาชิกรวมประมาณ 130,000 ครอบครัว กองทุนรวม 80 ล้านบาท โดยเงินทุน 3 ใน 4 เป็นทุนที่มาจากสมาชิก ซึ่งหลาย อปท. ได้ตั้งงบสนับสนุนไว้ในแผนอย่างต่อเนื่อง รูปแบบกองทุนส่วนใหญ่มาจากฐานการออมวันละบาท และผลกำไรจากองค์กรการเงิน ผลจากการจัดสวัสดิการในรูปแบบกองทุนสวัสดิการชุมชนท้องถิ่น ได้ทำให้ชุมชนเกิดการตื่นตัวเรื่องสวัสดิการมากขึ้น พื้นที่ที่ทำในระดับหมู่บ้านก็ได้ขยายสู่ระดับตำบล ทำให้ อปท. หันมาสนใจการจัดสวัสดิการ โดยในบางพื้นที่ เช่น จ. สงขลา จ. พังงา องค์การบริหารส่วนจังหวัดได้มีแผนสนับสนุนกองทุนสวัสดิการชุมชนระดับตำบลทั่วทั้งจังหวัด จากรูปธรรมความสำเร็จในแต่ละพื้นที่ได้มีการจัดการความรู้ และพัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้ด้านการจัดสวัสดิการโดยชุมชนส่งผลให้พื้นที่ใกล้เคียง หรือพื้นที่อื่นที่มาดูงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้นำกลับไปทำ รวมทั้งในส่วนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มาได้เรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้ก็ได้นำไปสนับสนุนในพื้นที่ตนเอง

จากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนและท้องถิ่น ได้ส่งผลให้เกิดการหารือเรื่องนี้ระดับนโยบาย หน่วยงานรัฐได้หันมาให้ความสำคัญกับกองทุนสวัสดิการชุมชนท้องถิ่น เช่น สำนักงานเศรษฐกิจการคลังซึ่งได้ประสานการจัดทำร่างแผนพัฒนาระบบการเงินฐานรากได้บรรจุเรื่อง การพัฒนาสวัสดิการไว้เป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาองค์กรการเงิน รวมทั้งได้มีการศึกษาและให้ความรู้เรื่องการออมเพื่อการชราภาพ รวมทั้งการให้กองทุนสวัสดิการชุมชนเป็นทางเลือกสำหรับการจัดสวัสดิการแรงงานนอกระบบ/แรงงานภาคเกษตร ซึ่งมีอยู่จำนวนถึง 21.75 ล้านคน จากแรงงานทั้งหมด 35.5 ล้านคน สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (สปสช.) ได้สนับสนุนกองทุนประกันสุขภาพระดับตำบลที่มีการสมทบจาก 3 ฝ่ายเช่นเดียวกัน รวมทั้งมีงานจัดการความรู้องค์กรการเงินและสวัสดิการชุมชนที่ สกว. สนับสนุน และการวิจัยนโยบายสาธารณะด้านสวัสดิการสังคม ที่มูลนิธิสาธารณะสุขแห่งชาติสนับสนุน ในส่วนของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ก็ได้ให้ความสำคัญและจะร่วมสนับสนุนการจัดสวัสดิการโดยชุมชนเพิ่มขึ้น

จากบทบัญญัติศาสนาอิสลามเรื่อง ซากาต สู่กลุ่มออมทรัพย์ อัล–อามานะห์ บ้านบางโรง ขยายสู่กองทุนสวัสดิการระดับตำบลป่าคลอก จ. ภูเก็ต

ชุมชนบ้านบางโรงเป็นชุมชนมุสลิม ที่ได้นำหลักศาสนา เรื่อง “ซากาต” มาใช้ในการจัดสวัสดิการด้านต่างๆ ของชุมชนเริ่มจากที่แกนนำชุมชน ซึ่งเป็นกรรมการมัสยิดได้หารือแลกเปลี่ยนแนวทางแก้ปัญหาชุมชน ยังได้รับผลกระทบจากกระแสบริโภคนิยมทำให้เกิดปัญหาหนี้สิน บางรายต้องสูญเสียที่ดิน จึงได้เริ่มตั้งกองทุนเพื่อร่วมช่วยเหลือกัน ใช้กองทุนในการร่วมทุนกับสมาชิก ขายสินค้าแบบผ่อนชำระให้สมาชิก ลงทุนทำธุรกิจของกลุ่ม และให้ยืมเงินเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนรวมทั้งการบริหารจัดการท่าเทียบเรือ จาก อบต. ทำให้เกิดรายได้นำไปจัดสวัสดิการให้สำหรับสมาชิกและคนในชุมชนที่ไม่เป็นสมาชิก ทำให้สามารถปลดหนี้สมาชิกได้ส่วนหนึ่งพัฒนาสร้างอาชีพสมาชิก สร้างงานให้เยาวชนในการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การนำเงินซากาตซึ่งที่อื่นจะกระจายให้กว้างขวางเป็นเบี้ยหัวแตก แต่ที่นี่จะให้ไม่กี่รายแต่ช่วยให้เกิดการแก้ปัญหาได้จริง ทำให้เกิดการเปลี่ยนจาก “มือล่างเป็นมือบน” หรือเปลี่ยนจากผู้รับ ซากาตเป็นผู้ให้ซากาต

จากการทำกลุ่มออมทรัพย์ระดับหมู่บ้านที่ประสบความสำเร็จได้นำไปสู่การจัดทำแผนการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นในระดับตำบลก็เห็นร่วมกันว่า เรื่องสวัสดิการเป็นเรื่องสำคัญสำหรับชุมชน จึงได้มีการจัดตั้งกองทุนทำบุญหรือกองทุนสวัสดิการระดับตำบลมีสมาชิกมาจากหลายหมู่บ้าน ปัจจุบันมีสมาชิก 500 กว่าคน ใช้การออมวันละ บาท โดย อบต. ได้มีงบประมาณสมทบ 100,000 บาท สมาชิส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง และจากกลุ่มออมทรัพย์อัลมานะห์บ้านบางโรง ทำให้หมู่บ้านอื่นได้มีการตั้งกลุ่มของตนเองเพิ่มขึ้น เช่น หมู่ 6 ได้มีกลุ่มออมทรัพย์ของเด็กและเยาวชน ฯลฯ

ชุมชนบางโรงสามารถใช้ฐานทุนภายในทั้งในเรื่องหลักศาสนา ทุนทรัพยากรที่มีการฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าชายเลนแล้วนำไปสู่การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การพัฒนาอาชีพประมง การบริหารกิจการท่าเรือ มาเป็นทุนในการจัดสวัสดิการ และเกิดการทำงานร่วมกับ อบต. ใช้สถานที่บริเวณมัสยิดซึ่งคนมาละหมาดร่วมกันอยู่แล้ว เป็นศูนย์รวมการทำกิจกรรมด้านต่างๆ

คุณจิรศักดิ์ ท่อทิพย์
โทร. 081-892-9204

2. องค์กรการเงิน กองทุนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน จากการที่ในช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจ รัฐบาลได้มีงบประมาณลงไปที่หมู่บ้าน/ชุมชนโดยตรงเป็นจำนวนมาก ทั้งในส่วนของงบกระตุ้นเศรษฐกิจ กองทุนหมู่บ้าน งบ SML: ซึ่งส่งผลกระทบต่อชุมชนทั้งด้านบวกและด้านลบดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น องค์กรการเงินชุมชนซึ่งมีรูปแบบหลากหลายที่ได้จัดตั้งขึ้นในช่วงก่อนวิกฤตเศรษฐกิจ ยังคงเป็นฐานทุนที่สำคัญของชุมชนอยู่ กลุ่มที่จัดตั้งขึ้นมาโดยฐานการออมภายในเป็นหลักและมีการเติบโตแบบค่อยเป็นค่อยไปอย่างต่อเนื่องไม่ค่อยได้รับผลกระทบมากนัก แต่กลุ่มที่ไม่ค่อยเข้มแข็งอยู่แล้ว จะหยุดชะงักหรือยุบเลิกไปง่ายขึ้น เพราะมีแหล่งเงินอื่นเข้ามาทดแทน

จากการเกิดกลุ่ม/เครือข่ายที่มาทำงานพัฒนาด้านต่างๆ ร่วมกันส่วนใหญ่จะมีการส่งเสริมให้เกิดการระดมทุนหรือการออมควบคู่กันไปบางส่วนระดมทุนเป็นครั้งคราว แต่บางส่วนก็มีการออมต่อเนื่องจนกลายเป็นกลุ่มออมทรัพย์ในรูปแบบต่างๆ ขึ้นมา องค์กรการเงินที่มีการขยายตัวเติบโตอย่างต่อเนื่องในช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจ ได้แก่ กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ซึ่งทำเรื่องการออมควบคู่กับการจัดสวัสดิการ ชุมชนเมืองที่มีการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัย ซึ่งต้องมีการออมเป็นหลัก ฯลฯ

ในช่วงที่ชุมชนได้มีการจัดทำแผนชุมชน ตั้งแต่ปี 2543 เป็นต้นมา เมื่อมีการสำรวจข้อมูลในชุมชนก็จะทำให้เห็นข้อมูลตัวเลข รายได้ ค่าใช้จ่าย หนี้สิน และกองทุนต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งแต่ละหมู่บ้านมีกองทุนตั้งแต่ 2–10 กองทุน ส่วนใหญ่มีการบริหารจัดการที่แยกจากกัน เนื่องจากเงินกองทุนที่เข้ามาจากภายนอกจะมาพร้อมกับกติกาเงื่อนไขและวัตถุประสงค์เฉพาะ แม้ว่ากรรมการแต่ละกองทุนจะมีรายชื่อซ้ำกัน แต่เมื่อทำงานกับกลุ่มกองทุนไหนก็จะดูเฉพาะในส่วนของกองทุนนั้น สมาชิกส่วนใหญ่ก็กู้เงินจากหลายกองทุน แต่ไม่ค่อยได้มีการแลกเปลี่ยนใช้ข้อมูลร่วมกันระหว่างกองทุน พื้นที่ที่ได้มีการจัดทำแผนชุมชนหลายพื้นที่ได้มีการหารือร่วมกันในเรื่องที่จะทำอย่างไรให้สามารถใช้กองทุนที่มีอยู่ภายในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด ทำให้เกิดการบูรณาการการบริหารจัดการกองทุนร่วมกัน หลายพื้นที่สามารถนำมาสู่การจัดการร่วมกันได้ แต่ยังคงต้องทำเอกสารตามแบบเงื่อนไขของแต่ละหน่วยงาน บางพื้นที่ยังคงแยกการบริหารจัดการ แต่ได้มีการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการ แล้วให้แต่ละกลุ่มกองทุน ตัดเงิน/ผลกำไรมาสู่กองทุนสวัสดิการ ซึ่งการบูรณาการกองทุนได้ทำให้เกิดการรับรู้ข้อมูลการใช้เงินกู้ของสมาชิกแต่ละกองทุนร่วมกันถือเป็นระบบข้อมูลการให้สินเชื่อ(Credit Bureau) ในระดับหมู่บ้านหรือตำบล เกิดการใช้กองทุนให้เกิดประโยชน์สูงสุด ลดการใช้เงินกู้จากภายนอก

จากข้อมูลการทำแผนชุมชน หรือข้อมูลการสำรวจปัญหาหนี้สินของสมาชิกในชุมชน ที่แสดงเห็นถึงภาระหนี้สินที่เพิ่มสูงขึ้นของคนในหมู่บ้านเกิดการหมุนหนี้กู้หนี้นอกระบบ มาส่งคืนกองทุน หรือส่งคืน ธ.ก.ส. ทำให้กลุ่มออมทรัพย์หลายแห่งเกิดการตื่นตัวในการแก้ไขปัญหาหนี้สินโดยการสำรวจข้อมูลหนี้สินทั้งหมดในชุมชน นำข้อมูลมาวิเคราะห์รวมกัน การวางแผนตั้งเป้าหมายการแก้ปัญหาหนี้สิน การเจรจาต่อรองลดหนี้เงินกู้นอกระบบ การปรับระบบการออม และการชำระคืนเป็นรายวัน หรือช่วงเวลาที่สอดคล้องกับที่มาของรายได้ จัดระบบกลุ่มย่อยเป็นกลุ่มครอบครัวที่ช่วยกันดูแล/บริหารจัดการร่วมกัน ตั้งเป้าหมายการพัฒนาครอบครัว การทำบัญชีครอบครัว ลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น ควบคู่กับการจัดสวัสดิการ

ซึ่งผลจากการจัดกระบวนการแก้ไขปัญหาหนี้สินโดยชุมชน ที่ได้มีการดำเนินการใน 126 ชุมชน 5,300 ครอบครัว ในปี 2548 ได้มีการขยายไปสู่พื้นที่อื่นเพิ่มขึ้น ทำให้สามารถปลดหนี้นอกระบบให้สมาชิกไปได้เป็นส่วนใหญ่ แต่สำหรับหนี้ที่เป็นหนี้ก้อนใหญ่ เช่น หนี้ ธ.ก.ส. บางพื้นที่สามารถปลดหนี้ได้บางส่วน โดยนำเงินกลุ่มออมทรัพย์ไปชำระหนี้แล้วให้สมาชิกมาเป็นหนี้กับกลุ่มแทน บางพื้นที่ได้เริ่มเจรจากับ ธ.ก.ส. ที่จะร่วมกัน

จัดการปัญหาหนี้สิน โดยให้สถาบันการเงินโอนหนี้มาให้ชุมชนจัดการ พร้อมกับได้มีการจัดการความรู้กระบวนการแก้ไขปัญหาหนี้สินร่วมกัน แต่อย่างไรก็ตามกระบวนการแก้ไขปัญหาหนี้สินยังคงเป็นเรื่องที่ต้องมีการกระตุ้นติดตามกันอย่างต่อเนื่องลำพังปัจเจกบุคคลเดียวๆ ไม่สามารถฝ่ากระแสกระตุ้นการบริโภคไปได้ จะต้องอาศัยพลังกลุ่มในการช่วยกัน และใช้เงื่อนไขอื่นๆ เช่น เรื่องสวัสดิการ ฯลฯ ควบคู่กันไป

การจัดการกองทุนของบ้านบุกลาง ต.บุเปือย อ.น้ำยืน จ.อุบลราชธานี

บ้านบุกลางได้เริ่มจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตขึ้นเมื่อปี 2542 จากจุดเริ่มต้นที่มีสมาชิก 30 ราย ปัจจุบันมีสมาชิก 260 ราย เงินทุนห้าแสนกว่าบาท เป็นการออมแบบรายเดือน เงินจากกลุ่มออมทรัพย์กลายเป็นแหล่งทุนสำคัญในการทำอาชีพ เช่น การปลูกผัก การแปรรูปอาหาร ฯลฯ รวมทั้งการให้สมาชิกกู้ไปซื้อที่ดินทำกินและอยู่อาศัย ได้แล้วถึง 16 ราย

เมื่อกองทุนหมู่บ้านเข้ามา ที่บ้านบุกลางไม่มีปัญหาในการจัดความสัมพันธ์กับกองทุนที่เข้ามาใหม่ เพราะสมาชิกและคณะกรรมการเป็นกลุ่มเดียวกัน และในบ้านบุกลางได้จัดให้มีคณะกรรมการกลางที่มาจากกลุ่ม/กองทุนต่างๆ ในหมู่บ้าน เช่น กองทุน กขคจ. กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มแปรรูป กลุ่มเยาวชน กลุ่มพัฒนาคุณภาพชีวิต ฯลฯ มาเป็นกรรมการช่วยดูข้อมูลเงินกู้ด้วยกัน ทำหน้าที่เป็นกรรมการสถาบันการเงินของหมู่บ้าน

เมื่อปีที่แล้วได้มีการตั้งกลุ่มพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยมีการออมสัจจะรายวัน จัดเป็นกลุ่มย่อย 20 กว่ากลุ่ม ให้สมาชิกหยอดกะปุกออมสินทุกวัน มีการประชุมร่วมกันทุกวันที่ 15 ของเดือน พร้อมกับนำเงินออมของกลุ่มย่อยมาส่ง ปัจจุบันมีเงินออมประมาณสองแสนบาท ซึ่งขณะนี้สมาชิกสามารใช้เงินจากกลุ่มไปแก้ปัญหาหนี้นอกระบบได้หมดแล้วเป็นส่วนใหญ่ แต่ยังคงมีหนี้ ธ.ก.ส. ที่กู้มาประกอบอาชีพ

ผู้ใหญ่วิไลวรรณ ธานี โทร 045-333077

เครือข่ายศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้าน องค์กรการเงินและสวัสดิการชุมชน อ.ดอกคำใต้ จ.พะเยา

ธนาคารหมู่บ้านใน อ.ดอกคำใต้ ได้เริ่มก่อตั้งขึ้น 7 ธนาคารตั้งแต่ปี 2534 และเพิ่มขึ้นเป็น 37 ธนาคารในปี 2537 เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้านของสี่ตำบล คือ ต.หนองหล่ม ต.บ้านถ้ำ ต.บ้านปิน และ ต.คือเวียง เมื่อปี 2542 ได้รับงบสนับสนุนการจัดสวัสดิการจาก SIF ทำให้เครือข่ายสามารถช่วยเหลือผู้ที่ติดเชื้อเอดส์ เด็กด้อยโอกาส ผู้สูงอายุ รวม 446 คน โดยคนเหล่านี้ยังไม่ได้เป็นสมาชิกธนาคารหมู่บ้านมาก่อน แต่ได้หักเงินให้เปล่ามาออมทำให้ได้สวัสดิการต่อเนื่องขึ้น ในส่วนที่เป็นเงินทุนหมุนเวียน ก็ให้สมาชิกกู้ยืมไปลงทุนประกอบอาชีพ นำผลกำไรมาจัดสวัสดิการ

ปัจจุบันเครือข่ายศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้าน 37 แห่ง มีสมาชิกรวมประมาณ 10,000 ราย เงินออม 6 ล้านกว่าบาท เงินหมุนเวียนให้สมาชิกกู้ยืม 20 กว่าล้าน ในส่วนของการจัดสวัสดิการได้ใช้ผลกำไรจากธนาคารมาจัดสวัสดิการ สวัสดิการที่จัดได้แก่ ค่ารักษาพยาบาล การศึกษา ผู้สูงอายุ ฌาปนกิจ ฯลฯ จากกองทุนสวัสดิการที่เป็นเงินทุนหมุนเวียนจาก SIF ผลกำไรของธนาคาร และเงินบริจาค ได้จัดสรรเป็นเงินเบี้ยยังชีพผู้ด้อยโอกาส สวัสดิการผู้นำ สนับสนุนสาธารณประโยชน์ ซึ่งปัจจุบันได้มีการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนระดับตำบลขึ้นโดยให้สมาชิกออมสมทบเพิ่ม และได้งบสนับสนุนจาก อบต. และ พอช. ควบคู่ไปกับการสร้างกองทุนหลักประกันสุขภาพระดับตำบล ที่ใช้หลักการสมทบจาก 3 ฝ่ายเช่นเดียวกัน

ครูมุกดา อินต๊ะสาร ที่ปรึกษาศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้าน
โทร.081-5531844

Deleted:

Deleted:

3. กระบวนการจัดทำแผนแม่บทชุมชน แผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเองได้เกิดขึ้นในช่วงปี 2542 จากการริเริ่มของมูลนิธิหมู่บ้านและเครือข่ายภูมิปัญญาไทย โดย UNDP สนับสนุน ซึ่งมุ่งเน้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้โดยการรู้จักตนเอง รู้ปัญหารู้ศักยภาพ รู้เท่าทันโลกใช้การจัดทำข้อมูล และเวทีวิเคราะห์ร่วมกัน เกิดการเรียนรู้นำไปกำหนดทิศทางการพัฒนาของชุมชนโดยสร้างความร่วมมือกันทุกฝ่าย รูปธรรมที่เป็นตัวอย่างชัดเจนในช่วงต้น คือ ต.ไม้เรียง จ.นครศรีธรรมราช ซึ่งต่อมาในช่วงปี 2544 สำนักงานกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคมได้สนับสนุนการขับเคลื่อนให้เกิดการขยายสู่พื้นที่อื่นอย่างกว้างขวาง ประมาณ 2,000 ตำบล

จากนั้นในปี 2545 การจัดทำแผนชุมชนได้รับการสนับสนุนให้เกิดการขยายในวงกว้าง โดยที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ได้วางเป้าหมายให้เกิดการจัดทำแผนชุมชนทั่วประเทศ 7,405 แห่ง โดยมี 5 หน่วยงาน ภาคีสนับสนุนการจัดทำซึ่งแบ่งตามพื้นที่จังหวัด กระบวนการทำน้ำหนักยังอยู่ที่หน่วยงานสนับสนุนค่อนข้างมาก ในส่วนของเครือข่ายชุมชนที่มีประสบการณ์ในการจัดทำแผนชุมชนเห็นว่า กระบวนการจัดทำแผนชุมชนที่ชุมชนเป็นหลักในการร่วมกันอย่างจริงจังได้ส่งผลให้ชุมชนได้เกิดกระบวนการเรียนรู้ตระหนักในปัญหาและศักยภาพของชุมชน นำไปสู่การกำหนดทิศทางการพัฒนาโดยชุมชนเป็นแกนหลัก

ในปี 2546 แกนนำที่มีประสบการณ์แผนชุมชนจึงได้รวมกันเป็น "เครือข่ายแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง 4 ภาค" โดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ได้สนับสนุนงบประมาณในการขับเคลื่อน พัฒนาพื้นที่ต้นแบบแผนชุมชน 49 ตำบล และตำบลนำร่อง 173 ตำบล งานที่ได้ดำเนินการได้แก่ การยกระดับพื้นที่ต้นแบบให้เป็นศูนย์เรียนรู้แผนแม่บทชุมชน ถอดบทเรียนองค์ความรู้กระบวนการจัดทำแผนชุมชน และผลที่เกิดขึ้นจากแผนชุมชนในการแก้ไขปัญหาสังคมและลดปัญหาความยากจน ในส่วนของตำบลนำร่องได้มีการบูรณาการแผนชุมชนกับแผนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผลักดันให้แผนชุมชนไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม พัฒนาวิทยากรกระบวนการในการจัดทำแผนชุมชน 1,100 คน

ผลที่เกิดขึ้นจากการขับเคลื่อนแผนชุมชน 222 ตำบลในปี 2546–2547 ได้ทำให้เกิดการสานต่อการพัฒนาคุณภาพการจัดแผนชุมชนระดับตำบลให้เกิดความต่อเนื่อง มีการจัดเก็บข้อมูลครบถ้วนขึ้น และดำเนินการทุกขั้นตอนของการจัดทำแผนชุมชน เกิดการบูรณาการแผนชุมชนกับแผนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ทำให้ อปท. สนับสนุนงบประมาณกิจกรรมพัฒนาโดยชุมชน เช่น สวัสดิการชุมชน วิสาหกิจชุมชน การจัดการฯลฯ ผู้บริหาร/สมาชิก อปท. และผู้นำท้องถิ่นที่เข้าร่วมกระบวนการมีความเข้าใจ ปรับเปลี่ยนแผนงานของ อปท. ให้มาหนุนการพัฒนาคุณภาพชีวิตมากขึ้น กิจกรรมที่เกิดขึ้นจากแผนชุมชน นำไปสู่การแก้ไขปัญหา และการพัฒนาด้านต่างๆ ของชุมชน

สิ่งสำคัญที่เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนอีกประเภทหนึ่งก็คือ เกิดรูปธรรมการบริหารจัดการโดยภาคประชาชน คณะประสานงานแผนแม่บทชุมชนซึ่งเป็นชาวบ้านล้วนๆ เป็นกำลังหลักในการวางยุทธศาสตร์แนวทางการขับเคลื่อนงาน การบริหารจัดการงบประมาณโดยชุมชน เกิดการบันทึกความร่วมมือกับหน่วยงานภาคีสนับสนุน และผลการขับเคลื่อนแผนแม่บทชุมชนโดยเครือข่ายชุมชนได้นำเสนอในระดับนโยบายจนเป็นที่ยอมรับโดยศูนย์อำนวยการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนแห่งชาติ (ศตจ.) ได้อนุมัติงบสนับสนุนโครงการจัดการความรู้และขยายผลแผนชุมชนแก้ไขปัญหาความยากจน 123 ตำบล ซึ่งวางเป้าหมายการทำงานในพื้นที่ 2,000 ตำบล โดยเป็นการขยายสู่พื้นที่ตำบลใกล้เคียงตามภูมินิเวศน์ และขยายพื้นที่ให้ครอบคลุมทั้งอำเภอ และทั้งจังหวัดใน 5 จังหวัด

ความคืบหน้าและผลการขับเคลื่อนแผนแม่บทชุมชน ในปี 2548-2549 ได้ทำให้เกิดกระบวนการจัดทำแผนชุมชนเชิงคุณภาพ ในพื้นที่ 1,146 ตำบล โดยสามารถยกระดับเป็นตำบลต้นแบบได้ 114 ตำบล เกิดการเชื่อมโยงบูรณาการแผนชุมชนกับแผนจังหวัด 5 จังหวัด (พัทลุง, น่าน, อุตรดิตถ์, พะเยา, อำนาจเจริญ) รวม 287 ตำบล เช่น จ.พัทลุง แผนชุมชนได้เข้าไปอยู่ในยุทธศาสตร์จังหวัด โครงการที่เกิดขึ้นจากการทำแผนแม่บทชุมชนได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานของรัฐและในการพัฒนาแผนงานโครงการของจังหวัดให้มีการระบุว่าเป็นโครงการที่มาจากแผนชุมชน การบูรณาการแผนชุมชนในระดับอำเภอ 21 อำเภอ ครอบคลุม 152 ตำบล เช่น อำเภอโพธิ์ทอง จ.อุทัยธานี จากเดิมที่มีการทำแผนชุมชนแล้วใน 8 ตำบล โดยมีตำบลบางเจ้าฉ่า เป็นตำบลต้นแบบ ได้ขยายไปอีก 6 ตำบล โดยอำเภอโพธิ์ทองเป็นอำเภอที่ได้รับการเลือกให้เป็นหนึ่งในอำเภอที่มีการบริหารแบบบูรณาการโดยใช้แผนชุมชนเป็นเครื่องมือเชื่อมโยงการแก้ไขปัญหาสู่การกำหนดยุทธศาสตร์อำเภอ ในเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจการเกษตร การฟื้นฟูวิถีชีวิตลุ่มน้ำน้อยและการท่องเที่ยวการเกษตร ซึ่งล่าสุดที่ประสบปัญหาน้ำท่วม เครือข่ายแผนชุมชนก็เป็นหลักในการประสานการแก้ไขปัญหา

ส่วนการเชื่อมโยงและบูรณาการแผนชุมชนในระดับภูมินิเวศน์ได้ดำเนินการใน 13 ภูมินิเวศน์ เช่น ภูมินิเวศน์ห้วยทับทัน ซึ่งเป็นลุ่มน้ำในพื้นที่ 14 อำเภอ 2 จังหวัด ได้มีการประสานความร่วมมือกับกรมทรัพยากรน้ำ พัฒนาชุมชน กศน. พมจ. สนับสนุนการจัดทำแผนชุมชนเชิงคุณภาพระดับตำบล เชื่อมโยงการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน อนุรักษ์ป่าชุมชน ฟื้นฟูวัฒนธรรม 4 ชนเผ่าที่อยู่ในลุ่มน้ำ การแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน

การเปลี่ยนแปลงสำคัญและสิ่งที่ชุมชนได้เรียนรู้จากการขับเคลื่อนแผนชุมชน โดยเครือข่ายแผนแม่บทชุมชน 4 ภาค ก็คือ เมื่อชุมชนได้มีการลุกขึ้นมาจัดการตนเอง โดยประสานการทำงานร่วมกับท้องที่ ท้องถิ่น (เครือข่ายมีเงื่อนไขการสนับสนุนการจัดทำแผนชุมชนว่าคณะทำงานจะต้องประกอบด้วย แกนนำชุมชน อบต. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน) การทำงานร่วมกันโดยใช้เรื่องการจัดทำข้อมูล การจัดเวทีวิเคราะห์เป็นเครื่องมือ ทำให้สามารถปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ใหม่ในการทำงานในท้องถิ่นได้ จากเดิมที่มีการจัดทำแผนชุมชนโดย อบต. ไม่ได้เข้าร่วมด้วย ทำให้การเสนอแผนชุมชนเข้าไปบรรจุในแผน อบต. ได้ยาก แต่เมื่อ อบต. มาร่วมทำตั้งแต่ต้น การนำแผนชุมชนสู่แผน อบต. ก็จะเป็นเรื่องที่ทำควบคู่กันในส่วนของการจัดความสัมพันธ์ใหม่กับหน่วยงานรัฐก็เช่นเดียวกัน เมื่อชุมชนมีแผนที่จากการจัดทำข้อมูลวิเคราะห์ร่วมกันของชุมชนแล้ว การประสานแผนกับหน่วยงานก็สามารถทำได้สะดวกขึ้น

การจัดทำแผนชุมชนได้ส่งผลที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การที่ชุมชนได้จัดทำข้อมูลและใช้ประโยชน์จากข้อมูลเอง เป็นการปรับเปลี่ยนจากยุคก่อนที่ชุมชนจัดทำข้อมูลตามความต้องการของหน่วยงาน มีพื้นที่ที่จัดทำแผนชุมชนแล้วได้นำไปสู่การพัฒนาฐานข้อมูลตำบล 219 ตำบล เช่น ตำบลขอนหาด จ.นครศรีธรรมราช อบต. ได้มีความสำคัญกับการพัฒนาระบบข้อมูลอย่างเต็มที่นำข้อมูลจากแผนชุมชนเข้าฐานข้อมูลที่ อบต. มีการพัฒนาโปรแกรมเสริมต่อที่จะให้ข้อมูลที่เป็นเนื้อหากับข้อมูลแผนที่เชื่อมโยงกัน ฯลฯ จากการที่ชุมชนมีข้อมูลของตนเองชัดเจน ก็นำไปสู่การแก้ไขปัญหาด้านอื่นๆ ได้สะดวกขึ้น โดยเฉพาะอย่างอื่น การแก้ไขปัญหาที่ดิน ซึ่งต้องใช้ทั้งข้อมูลครัวเรือน ข้อมูลชุมชน และข้อมูลแผนที่ พื้นที่จัดทำแผนชุมชน จะสามารถขยายงานไปสู่การแก้ไขปัญหาที่ดินได้รวดเร็วเพราะมีทุนเดิมเรื่องการทำข้อมูลโดยชุมชนมาก่อน ฯลฯ

จากแผนชุมชน สู่การพัฒนาแบบบูรณาการของตำบลศรีษะเกษ อ.นาน้อย จ.น่าน

Deleted:

Deleted:

จากการที่ผู้นำชุมชนท้องถิ่น ทั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. และแกนนำกลุ่มต่างๆ มาพูดคุยร่วมกันแล้วนำไปสู่กระบวนการทำแผนชุมชน โดยมีการเก็บข้อมูลทั้งระดับครัวเรือนและระดับหมู่บ้านอย่างชัดเจนในปี 2545 ทำให้ชาวบ้านได้เห็นข้อมูล รายได้รายจ่าย หนี้สิน กองทุน ศักยภาพ และปัญหาต่างๆ ของหมู่บ้านชัดเจนขึ้น นำไปสู่การวางแผนการแก้ปัญหาด้านต่างๆ ของชุมชน เช่น การบูรณาการกองทุนต่างๆ ที่มีอยู่ในหมู่บ้านมาจัดการร่วมกัน จัดปรับกติกาต่างๆ ให้สอดคล้องกับชุมชน กลายเป็นธนาคารชุมชนที่เป็นแหล่งเงินในการประกอบอาชีพต่างๆ ที่ต่อเนื่องจากการทำแผนชุมชน ซึ่งเป็นกลุ่มอาชีพเล็กๆ ตามฐานอาชีพเดิม/เครือญาติ/เพื่อนบ้าน หรือทำในครัวเรือน เช่น การทำแหนม ทำกระดาษสา กลุ่มทำอาหาร เลี้ยงวัว เลี้ยงหมูหลุม ฯลฯ เมื่อเก็บข้อมูลซ้ำในปี 2546 พบว่ามีรายได้บางตำบลเพิ่มขึ้นจาก 107.53 ล้านบาท เป็น 113.67 ล้านบาท ค่าใช้จ่ายรวมลดจาก 85.98 ล้านบาท เหลือ 69.02 ล้านบาท หนี้สินลดจาก 97.79 ล้านบาท เหลือ 91.97 ล้านบาท มีกองทุนต่างๆ ในชุมชน 58 กองทุน เงินทุนรวม 25.66 ล้านบาท

เมื่อรัฐบาลเปิดโอกาสให้คนจนมาลงทะเบียนปัญหาต่างๆ ในตำบลศรีสะเกษได้มาร่วมกันกลั่นกรองข้อมูลผู้ที่ลงทะเบียน และช่วยกันดูว่ามีคนจนที่ยังไม่ลงทะเบียนโดยกระบวนการชุมชน ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลผู้ที่เดือดร้อนปัญหาที่อยู่อาศัย 116 ครอบครัว แกนนำชุมชนจึงช่วยกันสำรวจที่ดินในตำบลว่าจะนำที่ดินส่วนไหนมาจัดเป็นที่อยู่อาศัยได้บ้าง ซึ่งในตำบลนี้เคยมีการจัดแบ่งเขตที่ดินโดยชุมชนว่าบริเวณไหนที่กันไว้เป็นป่าชุมชนส่วนไหนเป็นที่ทำกิน ซึ่งได้ข้อตกลงร่วมกันว่าจะนำที่บางส่วนของป่าชุมชนที่ดินถนนมาเป็นที่ก่อสร้างบ้านของผู้ที่ไม่มีบ้านและที่ดิน โดยมีการเซ็นรับรองร่วมกันระหว่างกำนัน อบต. แกนนำชาวบ้าน ทำโครงการบ้านมั่นคงชนบท โดยได้มีการวางแผนเรื่องต่างๆ ควบคู่กันไป เช่น การจัดกองทุนสวัสดิการชุมชน การปลูกผัก การเลี้ยงหมูหลุม การช่วยกันสร้างบ้าน ฯลฯ เสนอการสนับสนุนจากโครงการบ้านมั่นคงชนบท ที่ ศตจ. อนุมัติงบให้ พอช. เป็นหน่วยงานดำเนินการ หลังจากได้รับงบประมาณ เฉลี่ยครัวเรือนละ 61,000 บาทนำมาบริหารจัดการซื้อวัสดุร่วมกัน/ใช้วัสดุที่มีอยู่บางส่วน ใช้ระยะเวลาเพียง 4 เดือน ก็สามารถช่วยกันก่อสร้างบ้านได้เกือบแล้วเสร็จทั้งหมด และสามารถเพิ่มจำนวนจาก 116 หลัง เป็น 122 หลังโดยใช้งบประมาณเท่าเดิม เกิดการจัดสวัสดิการภายในกลุ่ม มีเงินออมเพื่อสวัสดิการ 168,917 บาท และทำให้พื้นที่ใกล้เคียงให้ความสนใจ และขยายไปสู่การแก้ไขปัญหาที่ดินที่ทำกินต่อไป

จากที่แกนนำแผนชุมชน ช่วยกันจัดกระบวนการวางแผนร่วมกับคนจนที่เดือดร้อนเรื่องที่อยู่อาศัยในช่วงแรก การที่คนจนได้มาร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ทำให้กลายเป็นกลุ่มที่สามารถจัดการเรื่องต่างๆ ได้ด้วยตนเองอย่างมั่นใจ ปัจจุบันได้มีการขยายผลจะเป็นหมู่บ้านที่อยู่อาศัยดั้งเดิมอายุชุมชน 100 – 200 ปี แต่ก็ได้มีการประกาศเขตป่าทับ ชาวบ้านในพื้นที่ 6 อำเภอ จึงได้เริ่มสำรวจข้อมูลปัญหาที่ดินทำกิน ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์จัดรังวัดออกเอกสารที่ดินที่รับรองโดยชุมชน และได้มีการประสานกับหน่วยงานในการปักเขตที่ดินประเภทต่างๆ ให้ชัดเจน ซึ่งสามารถจัดการร่วมกันระหว่างชุมชนกับหน่วยงานในท้องถิ่น แต่ในเชิงกฎหมายยังไม่มีการกันเขตที่ทำกินของชุมชนออกจากเขตป่าสงวนอย่างชัดเจน

กำนันเกษตร ยศบุญเรือง

โทร. 081-951-0669

จากแผนชุมชนสู่การจัดการทุนในชุมชน ต.ลำสินธ์ จ.พัทลุง

ตำบลลำสินธ์ได้เริ่มจัดทำแผนชุมชนจากการสนับสนุนของ SIF เมื่อจัดทำแผนชุมชนทำให้ชุมชนได้เห็นข้อมูลศักยภาพ ทุนต่างๆ ที่มีอยู่ในตำบล ทั้งในส่วนของทรัพยากรธรรมชาติ กลุ่ม/องค์กร กองทุนต่างๆ เครือข่าย ลำสินธ์แพรทองซึ่งเป็นเครือข่ายองค์กรชุมชนในตำบลได้เป็นแกนในการเชื่อมประสานงานพัฒนาของกลุ่มต่างๆ ได้มีการปรับแผนการบริหารจัดการกลุ่มออมทรัพย์ จากเดิมที่มีการรับฝากกับปล่อยกู้ มาเป็นการบริหารการเงินหลายรูปแบบขึ้น เช่น การกู้ไปลงทุนประกอบอาชีพที่มีแผนงานโครงการชัดเจน ได้มีการลดดอกเบี้ยให้ หรือบางรายก็ไม่เอาดอกเบี้ย ใช้เงินที่เหลือจากการปล่อยกู้ทำวิสาหกิจชุมชน ช่วยหาช่องทางการตลาดให้สมาชิก ได้จัดให้มีการบูรณาการกองทุนในตำบล นำกำไรแต่ละกองทุนมาเป็นกองทุนผู้ด้อยโอกาส จัดสวัสดิการชุมชน เชื่อว่ากลุ่มออมทรัพย์จะเข้มแข็งได้จะต้องมีสวัสดิการ สวัสดิการเป็นตัวโยงให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

สิ่งที่ตำบลลำสินธ์ได้ให้ความสำคัญอีกเรื่องหนึ่งก็คือการทำโรงเรียนผู้นำ ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิธีคิด สามารถวิเคราะห์เรื่องราวต่างๆ ที่มากระทบตนเองและชุมชนได้ รู้ว่าชุมชนท้องถิ่นต้องต่อสู้กับกระแสทุน ผู้นำจะสามารถช่วยขยายความคิดไปสู่คนอื่นๆ ได้

จากแผนชุมชนตำบลลำสินธ์ทั้ง 5 ด้าน (เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม สังคมวัฒนธรรม การท่องเที่ยว สุขภาพอนามัย) รวม 36 โครงการ ได้ดำเนินการโดยชุมชนทั้งหมด 5 โครงการ ดำเนินการโดย อบต. สนับสนุน 14 โครงการ ดำเนินการโดยส่วนราชการและผู้ว่า CEO สนับสนุน 6 โครงการ แผน 3 ปีของ อบต. ส่วนใหญ่เป็นโครงการที่มาจากแผนชุมชนเกือบทั้งหมด

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ตำบลลำสินธ์สามารถจัดการตนเองได้ด้วยดี เนื่องจากมีกลุ่ม/องค์กรที่มีการทำกิจกรรมการพัฒนาด้านต่างๆ อยู่แล้ว การใช้วัฒนธรรมท้องถิ่นและเครือญาติในการขับเคลื่อนงาน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมยังคงอุดมสมบูรณ์ เป็นพื้นที่ที่เคยมีความขัดแย้งทางอุดมการณ์การเมือง แกนนำที่เป็นทางการทำงานร่วมกับแกนนำธรรมชาติ มีกระบวนการเชื่อโยงประสานให้กลุ่มต่างๆ อบต. โรงเรียน วัด มาทำงานร่วมกัน และการมีการสื่อสารประชาสัมพันธ์ในท้องถิ่นที่มีประสิทธิภาพ (มีวิทยุชุมชน)

อุทัย บุญดำ โทร.081-798-1082

4. การจัดการทรัพยากรโดยชุมชนและเกษตรยั่งยืน จากสภาพที่ทรัพยากรที่ถูกทำลายอย่างรวดเร็วในยุคเศรษฐกิจเฟื่องฟู ที่ดินถูกกว้านซื้อเพื่อเก็งกำไร ทำให้เกษตรกรสูญเสียที่ดินที่ถูกปล่อยทิ้งให้รกร้างว่างเปล่า ชาวบ้านที่อยู่ในเขตป่าหรือถูกประกาศเขตป่าทับที่ทำกิน ซึ่งเป็นปัญหาเด่นชัดในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ มีการเชื่อมโยงเครือข่ายทั่วประเทศในการเรียกร้องให้เกิดการแก้ไขปัญหาทรัพยากรจากรัฐบาลกลาง หลังจากช่วงวิกฤตเศรษฐกิจและมีรัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 ชาวบ้านที่ประสบปัญหาทรัพยากรได้ใช้ช่องทางรัฐธรรมนูญในการเสนอร่าง พ.ร.บ. ป่าชุมชน ควบคู่กับการเสนอกฎหมายชาวบ้านที่อยู่อาศัยในเขตป่า หรือฐานการทำมาหากินสัมพันธ์กับป่า ก็ได้มีการจัดการดูแลป่าควบคู่กันไป จากในปี 2537 ที่มีป่าชุมชนประมาณ 400 แห่ง ได้เพิ่มขึ้นเป็น 700 กว่าแห่งในปี 2542 ชาวบ้านที่ร่วมกันจัดการป่าชุมชนหลายแห่งได้มีการวิจัยด้วยตนเอง เก็บข้อมูลสิ่งที่ได้รับจากป่าในแต่ละเดือน พืช แมลง ที่ใช้เป็นอาหาร สมุนไพรที่มีอยู่ในป่า จากการวิจัยโดยชาวบ้านทำให้คนในหมู่บ้านและผู้ที่เกี่ยวข้องทราบว่าป่าเป็นฐานทุนของชีวิต เมื่อดูแลรักษาป่าทำให้เกิดความมั่นคงด้านอาหาร ทำให้เกิดการตื่นตัวในการดูแลรักษามากขึ้น จากพื้นที่ป่าชุมชน พื้นที่ป่าชายเลน ที่เป็นศูนย์เรียนรู้ เช่น บ้านทุ่งยาว จ.ลำพูน บ้านกิ่วม่วง จ.น่าน บ้านเปร็ดใน จ.ตราด บ้านตาเสะ จ.ตรัง ฯลฯ ก็ได้ขยายการเรียนรู้ ไปสู่พื้นที่อื่น ตามฐานเครือข่ายจัดการทรัพยากรโดยชุมชน

Deleted:

จนถึงปี 2549 ได้มีเครือข่ายองค์กรชุมชนที่ดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ โดยแนวทางป่าชุมชน 112 องค์กร มีพื้นที่ป่าชุมชนที่ชาวบ้านร่วมกันปกป้อง ดูแล และใช้ประโยชน์ร่วมกัน 112 แห่ง เนื้อที่ 317,525 ไร่ เป็นศูนย์เรียนรู้การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ 12 ศูนย์ ในส่วนของกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง 56 องค์กร โดยมีการดูแลอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชายเลน 41 แห่ง เนื้อที่ 32,050 ไร่ จัดทำเขตอนุรักษ์และอนุบาลสัตว์น้ำ 15 แห่ง เนื้อที่ 1,220 ไร่ การทำบ้านปู บ้านปลา ปะการังเทียม 24 แห่ง (เฉพาะข้อมูลจากเครือข่ายจัดการทรัพยากรที่รับงบสนับสนุนจาก พอช.)

ในส่วนของปัญหาที่ดินทำกินซึ่งเป็นปัญหาที่หมักหมมมานานมีชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นที่ดินที่ราชการประกาศเขตป่าทับชุมชน หมู่บ้านอยู่อาศัยมาก่อน ทั้งในส่วนของชุมชนที่อยู่ในเขตป่าเขา ชายฝั่ง รวมประมาณ 3.5 ล้านครัวเรือนและชาวบ้านที่สูญเสียที่ดินทำกินเนื่องจากการกว้านซื้อในช่วงเศรษฐกิจบูม ที่ดินติดจำนองแล้วถูกยึดไป รวมทั้งพื้นที่ที่ถูกให้ย้ายออกจากเขตป่า ในขณะเดียวกันมีพื้นที่ซึ่งติดจำนอง เป็นหนี้ NPL ที่เป็นผลต่อเนื่องจากวิกฤตเศรษฐกิจเป็นจำนวนมากที่ถูกปล่อยทิ้งรกร้างว่างเปล่า ส่วนหนึ่งก็เป็นที่ออกเอกสารสิทธิ์โดยมิชอบ ทำให้เกิดเครือข่ายปฏิรูปที่ดินภาคประชาชน เข้าไปใช้พื้นที่ดังกล่าวทำการเกษตรจัดเป็นป่าชุมชนอยู่อาศัยโดยในภาคเหนือ จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน มีพื้นที่ที่ออกเอกสารสิทธิ์โดยมิชอบและปล่อยเป็นที่รกร้างว่างเปล่า ชาวบ้านได้เข้าไปพัฒนาเป็นที่ทำกิน ใน 20 พื้นที่

ในส่วนของชุมชนที่ประสบภัยสึนามิ 412 หมู่บ้าน เป็นหมู่บ้านที่อยู่อาศัยมาตั้งเดิมแต่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน 89 หมู่บ้าน จากประสบการณ์แก้ไขปัญหาที่ดินในพื้นที่ประสบภัยสึนามิ ด้วยวิธีการที่ทำให้ชาวบ้านเป็นแกนหลักในการแก้ปัญหา เป็นผู้จัดทำข้อมูลครัวเรือน ประวัติชุมชน แผนที่ ทำมือ จัดให้มีคณะทำงานร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับพื้นที่ โดยมีคณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหาที่ดินในพื้นที่ประสบภัยธรณีพิบัติ ที่แต่งตั้งโดยคณะกรรมการแก้ไขปัญหาบุกรุกที่ดินของรัฐ ช่วยเอื้ออำนวยให้เกิดการแก้ไขปัญหา ทำให้เกิดการแก้ไขปัญหาไปได้ใน 13 พื้นที่ ซึ่งส่งผลให้ชุมชนต่างๆ เกิดความมั่นใจ ในภาคใต้ก็ได้เกิดเครือข่ายปัญหาที่ดินโดยชุมชนนอกพื้นที่สึนามิ 45 หมู่บ้าน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเห็นว่าเป็นแนวทางที่ทำให้เกิดการแก้ไขปัญหาที่ดินได้จริง จึงได้มีการจัดตั้งคณะอนุกรรมการแก้ปัญหาความยากจนด้านที่ดินขึ้นและในส่วนของชุมชนก็ได้ขยายขบวนการแก้ไขปัญหาที่ดินโดยชุมชนในพื้นที่ 232 อำเภอ มีการฝึกอบรมการใช้แผนที่ มาตราส่วน 1:4000 ที่จะใช้ในการแก้ปัญหา เพิ่มความสามารถของชุมชนในการจัดทำข้อมูลและแผนที่

สิ่งที่เปลี่ยนแปลงและสิ่งที่ชุมชนได้เรียนรู้จากกระบวนการแก้ไขปัญหาป่าไม้และที่ดิน ในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมา คือ จากการที่ชุมชนโยงกันเป็นเครือข่ายนำเสนอประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนแล้วเดินขบวนยื่นข้อเสนอให้รัฐบาลกลางดำเนินการแก้ไขปัญหาหรือเสนอเป็นกฎหมายเพื่อแก้ไขปัญหา ซึ่งหลายเรื่องได้มีมติ ครม. รองรับ แต่ก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาให้ลุล่วงไปได้ แต่ถ้าหากชุมชนได้เริ่มจากการแก้ไขปัญหาโดยชุมชนที่ระดับพื้นที่โดยประสานหน่วยงานมาร่วมทำ หรืออาศัยการค้ำซึ่งคณะอนุกรรมการฯ ที่มีอำนาจหน้าที่เป็นการเฉพาะ ทำให้เกิดการทำงานร่วมกันในระดับพื้นที่ ก็จะสามารถสร้างข้อตกลงร่วม แก้ไขปัญหาไปได้ แม้ว่ายังไม่ได้ข้อยุติในทางกฎหมายแต่ก็ทำให้ชุมชนสามารถอยู่อาศัย/ทำกินไปได้ ในด้านกฎหมายก็ค่อยติดตามกันต่อไป หรือใช้การสร้างรูปธรรมการแก้ไขปัญหาให้เกิดผลควบคู่ไปกับการเสนอแก้ไขกฎหมาย

ในส่วนของเกษตรยั่งยืน ตั้งแต่หลังจากเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ การตื่นตัวในการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้โดยการทำการเกษตรกรรมยั่งยืนในรูปธรรมต่างๆ ได้เกิดขึ้นมาก เครือข่ายสำคัญที่มีบทบาทในเรื่องนี้ เช่น เครือข่ายกสิกรรมไร้สารพิษ เครือข่ายกสิกรรมธรรมชาติ เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านอีสาน เครือข่ายอโศก ฯลฯ การสร้างการเปลี่ยนแปลงเริ่มต้นตั้งแต่ตัวเกษตรกรที่ต้องมีการปรับ

วิธีคิด ทดลองทำ เรียนรู้เพิ่มเติมจากพื้นที่อื่น มาเชื่อมโยงกันเป็นกลุ่ม/เครือข่าย เพื่อเรียนรู้ซึ่งกันและกัน การขยายการเรียนรู้ไปสู่พื้นที่ข้างเคียง/พื้นที่อื่น การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้เกษตรยั่งยืน การรณรงค์ใช้พื้นที่สื่อสาธารณะสร้างความเข้าใจเรื่องนี้ การเสนอการสนับสนุนเชิงนโยบาย

ซึ่งรูปธรรมการทำเกษตรกรรมยั่งยืน มีความหลากหลายมากได้แก่ วนเกษตร เกษตรอินทรีย์ เกษตรผสมผสาน เกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรปลอดสารพิษ เกษตรปราณีต ฯลฯ ซึ่งหลักคิดส่วนใหญ่คล้ายคลึง แต่จะมีรายละเอียดการปฏิบัติที่แตกต่างกันบางส่วน โดยในช่วง 9 ปี ที่ผ่านมาถือว่าชาวบ้านได้มีการคิดค้น หาวิธีการเกี่ยวกับการทำเกษตรเป็นอย่างมาก เป็นการเรียนรู้จากการฝึกปฏิบัติทดลองทำเป็นส่วนใหญ่ เช่น เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านอีสานได้คิดค้นรูปแบบทำการเกษตรโดยใช้พื้นที่เพียง 1 ไร่ หรือเกษตรปราณีต ศูนย์เรียนรู้ด้านการเกษตรที่ยั่งยืนหลายแห่งได้คิดค้นสูตรน้ำหมักชีวภาพ ปุ๋ยอินทรีย์ สารไล่แมลง จุลินทรีย์ต่างๆ ที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ รวมทั้งวิธีที่จะทำให้เกษตรกรเปลี่ยนแปลงมาทำเกษตรยั่งยืน

เฉพาะจากข้อมูลที่ พอช. สนับสนุนการดำเนินงาน พบว่า มีเครือข่ายองค์กรชุมชนที่มีการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต เป็น การเกษตรยั่งยืน 130 องค์กร มีเกษตรกรที่ได้ร่วมเรียนรู้การทำเกษตรยั่งยืน 6,017 ราย ตัดสินใจ ปรับวิถีการผลิตเป็นเกษตรยั่งยืน 2,000 ครอบครัว ซึ่งส่งผลให้เกษตรกรสามารถลดค่าใช้จ่ายเชิงปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ประมาณครอบครัวละ 2,500 บาท มีรายได้จากแปลงเกษตรประมาณ 8,500 /ครอบครัวมีการรวบรวมพัฒนาพันธุ์พืช พื้นบ้าน 125 พันธุ์ จัดตั้งธนาคารพันธุ์พืชพื้นบ้าน 8 แห่ง มีตลาดและศูนย์เรียนรู้เกษตรกรรมยั่งยืน 4 แห่ง และศูนย์เรียนรู้เกษตรกรรมยั่งยืน 12 ศูนย์

การเชื่อมโยงการแก้ไขปัญหาทรัพยากร กับการทำเกษตรยั่งยืนในพื้นที่ จ.กาญจนบุรี

จังหวัดกาญจนบุรีเป็นจังหวัดที่มีข่าวปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและการใช้สารเคมีในการเกษตรเป็นอย่างมากจังหวัดหนึ่ง คุณทิวาพร ศรีวรกุล ประธานคณะกรรมการอนุรักษ์พื้นที่ป่าตะวันตก จ.กาญจนบุรี เห็นว่าถ้าจะทำให้การแก้ไขปัญหาทรัพยากรได้อย่างยั่งยืนจะต้องทำในหลายเรื่องให้เชื่อมโยงกัน เรื่องการดูแลป่า การแก้ไขปัญหาที่ดิน การแก้ไขปัญหาอาชีพ การแก้ปัญหาหนี้สิน ฯลฯ นอกจากจะไปสนับสนุนเชื่อมโยงให้พื้นที่อื่นๆ ทำแล้ว ยังได้จัดตั้งศูนย์กสิกรรมธรรมชาติและการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ท่ามะขาม ขึ้นที่บ้านของตนเองเพื่อทดลองทำและเป็นศูนย์ในการจัดฝึกอบรมถ่ายทอดความรู้ให้ชาวบ้านที่สนใจ สิ่งที่ได้ทำในศูนย์ได้แก่ การปลูกผักอินทรีย์ชนิดต่างๆ ทั้งที่เป็นผักพื้นบ้านและผักที่ใช้บริโภคทั่วไป หมุนเวียนการปลูกให้สอดคล้องกับฤดูกาล เก็บเมล็ดพันธุ์เอง การทำโรงปุ๋ยชีวภาพ ทั้งปุ๋ยน้ำ ปุ๋ยแห้ง การผลิต พลังงานทางเลือก โครงการ ก๊าซชีวภาพจากเศษอาหาร และพืชผัก การทำเตาน้ำส้มควันไม้ใช้ไล่แมลง ฯลฯ ซึ่งมีการประสานเชื่อมโยงการทำงานร่วมกันกับศูนย์กสิกรรมธรรมชาติและอนุรักษ์ต้นน้ำในพื้นที่อื่นอีก 6 ศูนย์ ได้แก่ บ้านทุ่งนางครวญ อ.ทองผาภูมิ บ้านบึงชะโค อ.ศรีสวัสดิ์ ฯลฯ ที่ร่วมกันทำงานการอนุรักษ์ต้นน้ำและการทำเกษตรธรรมชาติ รวมทั้งการแก้ไขปัญหาที่ดินของชุมชนกะเหรี่ยงที่อาศัยอยู่ในเขตป่า ร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยให้ชุมชนจัดทำแผนที่ ปักเขตการอยู่อาศัย/ที่ทำกินป่าชุมชนให้ชัดเจน วางกติกาไม่ให้มีการขยายเพิ่ม และประสานระดับจังหวัดให้สนับสนุนการแก้ไขปัญหา

"สิ่งจะทำให้เกษตรกรและสิ่งแวดล้อมอยู่ได้จะต้องมีการจัดกลุ่มการผลิตใหม่ ปลูกไม้ยืนต้นรอบแปลง ปลูกกล้วยรอบถัดมา ลดการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ผลิตปุ๋ยใช้เอง เก็บเมล็ดพันธุ์ใช้เอง ซึ่งให้เก็บที่ออกเป็นรุ่นที่ 3 ก็นำมาปลูกได้ รวมกลุ่มตลาดอินทรีย์ กระจายการปลูกให้พอ ส่วนบางเรื่อง เช่น การประกันราคาข้าวในท้องถิ่น โรงสีชุมชนก็สามารถร่วมกันทำได้ถ้ารัฐบาลสนับสนุน"

คุณทิวาพร ศรีวรกุล โทร. 081-857-2500

Deleted:

Deleted:

Deleted:

Deleted:

5. การแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยโดยชุมชน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในส่วนของชุมชนผู้มีรายได้น้อยหรือชุมชนแออัดที่เห็นได้ชัดเจนคือในช่วงของวิกฤตเศรษฐกิจชุมชนแออัด ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่กรุงเทพฯ ได้มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์แก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยได้บางส่วน เป็นรายชุมชน เมื่อได้รับผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจ ทำให้กลุ่มออมทรัพย์หลายแห่งประสบปัญหาเช่นเดียวกัน บางกลุ่มต้องยุบเลิกไป โดยยังคงมีปัญหาหนี้สินที่ต้องติดตามแก้ไข บางกลุ่มก็สามารถจัดกระบวนฟื้นฟูกลุ่มปรับระบบบริหารจัดการใหม่ได้ ได้มาเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายในระดับเขต/ระดับเมือง แล้วบางส่วน แต่ยังไม่ได้มีการจัดการเชิงแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกัน

ในช่วงปี 2546 ที่รัฐบาลได้เริ่มสนับสนุนการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยแออัดตามโครงการบ้านมั่นคง ซึ่งเป็นการสนับสนุนชุมชนเป็นแกนหลักในการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย จากการทำโครงการนำร่อง 10 ชุมชนในปี 2546 ได้มีการขยายการดำเนินการออกไปในวงกว้างโดยเครือข่ายชุมชนเมืองก็ได้มีการหารือร่วมกันว่า ทำอย่างไรที่จะสามารถใช้นโยบายรัฐบาลที่เป็นการสนับสนุนเรื่องนี้โดยการตั้งเป้าหมายที่จะบรรลุการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยชุมชนแออัดภายในปี 2551 จึงได้มีการปรับกระบวนการทำงานจากเดิมที่เคยแก้ไขปัญหาเป็นรายชุมชน รายโครงการมาสู่การแก้ไขปัญหาแบบทั้งเมือง ได้ร่วมกันสร้างกลไกการพัฒนาระดับเมือง ที่มีองค์กรประกอบจากเครือข่ายชุมชน เทศบาล หน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลเรื่องที่ดิน สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน จัดให้มีการสำรวจข้อมูลและครัวเรือนที่มีปัญหาที่อยู่อาศัย (อาศัยอยู่ในที่ดินของคนอื่นซึ่งไม่มีความมั่นคง) โดยแกนนำชุมชนแต่ละแห่งร่วมกันสำรวจ นำข้อมูลมาสรุปให้ เห็นภาพรวมของปัญหาที่อยู่อาศัย ทำแผนที่แสดงให้เห็นข้อมูลชุมชนที่อยู่อาศัยในลักษณะต่างๆ ความเร่งด่วนของปัญหา ควบคู่กับการสนับสนุนให้จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์โดยชุมชนที่มีประสบการณ์แล้วผู้ไปช่วยให้ความรู้ชุมชนใหม่โดยไม่ต้องรอเจ้าหน้าที่หน่วยงานเหมือนช่วงที่ผ่านมา

ต่อด้วยการจัดกระบวนการวางแผน คัดเลือกชุมชนที่จะดำเนินการแก้ไขปัญหาก่อนตามจำเป็นและความพร้อม จัดกระบวนการวางแผนในระดับชุมชนดูทางเลือกในการแก้ไขปัญหา ซึ่งส่วนใหญ่เน้นการแก้ไขปัญหาโดยสร้างความมั่นคงในที่ดินเดิม แต่จัดปรับสภาพผังชุมชนก่อสร้างสาธารณูปโภค สร้างบ้านใหม่บางส่วนหรือทั้งหมด จัดให้มีพื้นที่ส่วนกลาง โดยมีสถาปนิกชุมชนจากสถาบันการศึกษาไปร่วมจัดกระบวนการผัง ควบคู่ไปกับการประสานหน่วยงานรับผิดชอบดูแลที่ดินเพื่อขอเช่าระยะยาว บางชุมชนที่จำเป็นต้องย้ายออกไปอยู่ที่ใหม่ก็ต้องร่วมกันเลือกที่ดินที่อยู่ไม่ไกลแหล่งงานจนเกินไป ราคาที่ดินอยู่ในเงื่อนไขที่คนจนสามารถจ่ายได้ จัดกระบวนการผังออกแบบบ้านโดยมีส่วนร่วม ซึ่งส่วนใหญ่จะมีหลายแบบ หลายราคาเพื่อให้สามารถรองรับคนทั้งชุมชน ทำให้ครอบครัวที่ยากจนมากก็สามารถทำรวมโครงการได้ แต่ถ้าหากมีคนยากไร้/ผู้สูงอายุที่ไม่มีคนดูแลจะจัดให้มีบ้านกลางในชุมชน

ในช่วงของการก่อสร้าง บางชุมชนก่อสร้างโดยช่างในชุมชนบางชุมชนจ้างช่างจากภายนอก แต่ใช้แรงงานในชุมชน บางชุมชนจ้างเหมาก่อสร้าง แต่มีคณะกรรมการของชุมชนการจัดซื้อวัสดุเอง เพื่อให้สามารถก่อสร้างได้ในราคาต่ำสุด โดยมีวิศวกร/ช่างจากเทศบาลหรือจากสถาบันการศึกษาและตัวแทนเครือข่ายคณะกรรมการเมือง มาร่วมเป็นกรรมการตรวจรับงานก่อสร้างในระหว่างการดำเนินก็ได้มีการจัดอบรมช่างชุมชนสถาปนิกชุมชน เพิ่มทักษะคนในชุมชนให้มีความสามารถในการดูแลงานก่อสร้างตรวจสอบคุณภาพงานได้ นอกจากแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยแล้ว ในชุมชนได้มีการวางแผนการพัฒนาด้านต่างๆ ควบคู่กันไป เช่น การจัดสวัสดิการชุมชน การพัฒนาสิ่งแวดล้อม การพัฒนาเด็กและเยาวชน ฯลฯ

จากการปรับเปลี่ยนกระบวนการทำงานตามโครงการบ้านมั่นคง ซึ่งได้เปิดพื้นที่ให้คนจนที่มีปัญหาเดือดร้อนเรื่องที่อยู่อาศัยมากเป็นผู้ดำเนินการแก้ไขปัญหาด้วยตนเองมากที่สุด และเป็นการทำร่วมกันระหว่างชุมชน ประสานหน่วยงานโดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบเรื่องนี้อยู่แล้วให้มาทำงานร่วมกัน รวมทั้งสถาบันการศึกษาซึ่งเดิมไม่ค่อยมีบทบาทในการสนับสนุนชุมชน โดยเฉพาะสถาปนิก ซึ่งดูเหมือน จะเป็นวิชาชีพที่ไม่ค่อยได้เกี่ยวข้องกับคนจนสนับสนุนการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัย ได้มาร่วมทำงานเกิดเป็นเครือข่ายสถาปนิกชุมชนขึ้นมาจำนวนหนึ่ง

เครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบางบัว "พัฒนาสิ่งแวดล้อมสู่การสร้างความมั่นคงในการอยู่อาศัย เกิดความร่วมมือหลายฝ่ายทำให้คนจนอยู่ริมคลองได้อย่างมีศักดิ์ศรี

"เครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบางบัว รวมตัวกันทำเรื่องสิ่งแวดล้อม ตั้งแต่ ปี 2542 เนื่องจากชาวบ้านที่อยู่อาศัยริมคลองบางบัว ซึ่งมีทั้งผู้ที่อยู่อาศัยดั้งเดิม ผู้ที่ย้ายเข้ามาทำงาน จนกลายเป็นชุมชนแออัด 11 ชุมชน ปลูกบ้านรุกล้ำเข้าไปในคลอง มีปัญหาน้ำเน่า ขยะ จึงได้เริ่มจากการแก้ปัญหาเรื่องน้ำ โดยการทำถังดักไขมันในแต่ละครัวเรือน ทำน้ำหมักชีวภาพ การยกส้วมให้พ้นคลอง เก็บขยะจากคลอง ทอดผ้าป่าระดมทุนสร้างเรือของเครือข่ายที่ใช้ประโยชน์ได้หลากหลาย เช่น สูบส้วม เก็บขยะ ดับเพลิง ฯลฯ จากกิจกรรมดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม นำมาสู่การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ การวางแผนการพัฒนาที่อยู่อาศัย จัดผังชุมชนใหม่ ย้ายบ้านจากที่ปลูกยื่นไปในคลอง จัดสิทธิการเช่ากับกรมธนารักษ์ ให้ถูกต้อง โดยได้เข้าสู่โครงการบ้านมั่นคงแล้ว 9 ชุมชน 2,881 ครัวเรือน ได้รับอนุมัติสนับสนุนการปรับปรุงสาธารณูปโภค จาก พอช. 129 ล้านบาท ในกระบวนการทำงานของเครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบางบัวได้มีการประสานการทำงานร่วมกันกับหลายหน่วยงาน ทั้งในส่วนของสำนักเขตบางเขต กรุงเทพมหานคร กรมธนารักษ์ซึ่งรับผิดชอบดูแลที่ราชพัสดุ คณะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศรีปทุม ที่มาช่วยจัดกระบวนการวางผังชุมชน/ออกแบบบ้านแบบมีส่วนร่วม จัดฝึกอบรมสถาปนิกชุมชน ซึ่งขณะนี้ได้เริ่มก่อสร้างที่อยู่อาศัยใหม่แล้วใน 2 ชุมชน คือ ชุมชนสามัคคีร่วมใจ และชุมชนบางบัว

ในด้านการจัดการได้จัดโครงสร้างเครือข่ายที่มีตัวแทนจากแต่ละชุมชน รวม 40 คน ในแต่ละชุมชนได้มีการจัดกลุ่มย่อยดูแลซึ่งกันและกัน และได้มีการจัดตั้งสหกรณ์เพื่อที่อยู่อาศัยคลองบางบัว เพื่อเช่าที่ดินจากกรมธนารักษ์ในอัตราค่าเช่า ตรว.ละ 3 – 5 บาท/เดือน สัญญาเช่า 30 ปี จากการที่เครือข่ายได้ดำเนินการงานพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง ทำให้มีหลายหน่วยงานมาร่วมสนับสนุนและกลายเป็นที่ศึกษาดูงาน เรียนรู้ของชุมชนอื่น เช่น กทม. ได้อนุมัติงบประมาณทำเขื่อนริมคลอง 10 ล้านบาท การเชื่อมโยงกันทำงานกับเครือข่ายคลองใน กทม. ทั้ง 9 คลอง การจัดกิจกรรมท่องเที่ยว/ตลาดน้ำคลองบางบัว การจัดทำถึงกักไขมันแบบของชาวบ้าน ซึ่งใช้ต้นทุนเพียง 300 บาท เทียบกับราคาซึ่งภายนอก 1,500 บาท ซึ่งได้มีการจดสิทธิบัตร และสอนวิธีการทำให้ชุมชนอื่น

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงเกือบ 10 ปี ของเครือข่ายริมคลองบางบัว เห็นได้ชัดทั้งในส่วนของการเกิดแกนนำมาร่วมกันทำงานชุมชนอย่างจริงจัง เป็นที่ยอมรับของหน่วยงาน สามารถจัดปรับเงื่อนไขของหน่วยงานให้เอื้อต่อการสนับสนุนตามแนวทางของชุมชน และขยายการเรียนรู้ไปสู่พื้นที่อื่นๆ ซึ่งในปีที่ผ่านมาได้รับรางวัลดีเด่นด้วยความร่วมมือในการพัฒนาที่อยู่อาศัย จากสหประชาชาติ (UN – Habitat)

คุณประภาส แสงประดับ
เครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบางบัว
โทร. 087-503-4658

จากปี 2546 – 2549 ทำให้เกิดการร่วมกันแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยในพื้นที่ 214 เมือง/เขต มีครัวเรือนที่เข้าร่วมกระบวนการแก้ไขปัญหา 45,504 ครัวเรือน ครอบคลุมการแก้ไขปัญหาใน 773 ชุมชน ทำให้ครัวเรือนมีสิทธิการอยู่อาศัยที่มั่นคงขึ้นแล้ว 39,169 ครัวเรือน จาก 654 ชุมชน ร้อยละ 80 สามารถอาศัยอยู่ในที่เดิมหรือใกล้เคียงที่เดิม มีบ้านกลางสำหรับผู้สูงอายุ และผู้ด้อยโอกาสใน 45 ชุมชน ทำให้คนทำงานร่วมระหว่างชุมชนท้องถิ่นและภาคีหลายฝ่าย ใน 121 เมือง/เขต

การเปลี่ยนแปลงสำคัญที่เกิดขึ้นในส่วนของชุมชนเมืองและสิ่งที่ชุมชนได้เรียนรู้ก็คือ ชุมชนได้มีการปรับวิธีการทำงานจากการทำงานเฉพาะในชุมชนตนเองเป็นหลัก มาเป็นการทำงานแบบเครือข่าย ทำให้สามารถหนุนช่วยกันระหว่างชุมชนได้มากขึ้น แกนนำสามารถใช้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านของตนเองไปช่วยชุมชนที่ขาดทักษะในด้านนั้น หรือมีการจัดฝึกอบรมร่วมกันในแต่ละเรื่อง ทำให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ของแต่ละคนที่เกิดการปฏิบัติที่สั่งสมเป็นความรู้ของขบวนการชุมชนเมือง ได้ปรับเปลี่ยนจากการรวมกลุ่มกันยื่นข้อเสนอให้รัฐเป็นผู้แก้ปัญหาให้ มาเป็นการเริ่มทำงานที่ชุมชนและประสานการทำงานร่วมกับหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องไปพร้อมกัน หาวิธีการที่จะทำให้เทศบาล/หน่วยงานเจ้าของที่ดินสนับสนุนการแก้ไขปัญหาตามแนวทางที่ชุมชนร่วมกันทำ ใช้การจัดงานมหกรรมการเปิดโครงการ ลงเสาเอก การย้ายเข้าไปสู่ชุมชนใหม่ แสดงเห็นถึงพลังการแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยเชิญรัฐมนตรี นักการเมือง ผู้บริหารระดับสูงไปเปิดงาน เชิญหน่วยงานท้องถิ่น หน่วยงานเจ้าของที่ดินและชุมชนต่างๆ ที่อยู่ระหว่างการทำโครงการมาร่วมงาน ซึ่งทำให้เกิดการยอมรับ การเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ในส่วนชุมชนที่มาร่วมก็เกิดความเชื่อมั่นในการแก้ปัญหาโดยชุมชนมากขึ้น

6. การฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น สู่การสร้างการเมืองสมานฉันท์และการจัดการตัวเองของชุมชนท้องถิ่น ในช่วงตั้งแต่หลังวิกฤตเศรษฐกิจ จนถึงปี 2546 ขบวนองค์กรชุมชนได้มาสรุปทบทวนร่วมกันในปี 2547 พบว่า ชุมชนสามารถเป็นแกนหลักในการพัฒนางานประเด็นต่างๆ จนเกิดรูปธรรมการพัฒนาโดยชุมชนในรูปแบบที่หลากหลาย แต่อย่างไรก็ตามพบว่าความเป็นชุมชนท้องถิ่นได้ถูกกระแสภายนอกเข้าไปทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมาก ทรัพยากร วัฒนธรรม/ทุนทางสังคมถูกทำลาย ชุมชนสูญเสียบทบาทในการจัดการตัวเอง การเลือกตั้งท้องถิ่นเต็มไปด้วยการแข่งขัน ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้ง วิธีคิด/วิถีชีวิตไปตามกระแสทุนนิยม งานพัฒนาโดยชุมชนที่เกิดขึ้น ทำให้ชุมชนเกิดความเชื่อมั่นในวิถีของชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น แต่ค่อนข้างกระจัดกระจายตามประเด็นไม่สามารถทำให้เกิดพลังร่วม ที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ชุมชนฐานรากได้อย่างเป็นองค์รวม

ขบวนการองค์กรชุมชนจึงได้ปรับแนวทางการพัฒนาโดยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงการพึ่งตนเอง พึ่งซึ่งกันและกัน ใช้กระบวนการเรียนรู้ทำให้รู้เท่าทันตนเอง และรู้เท่าทันภายนอก เน้นการใช้ทุนภายใน ทุนทางสังคม วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น เชื่อมกับความรู้จากภายนอก และประสานพลังกันทุกภาคส่วน โดยชุมชนเป็นตัวตั้งในการร่วมกันขับเคลื่อนการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นโดยใช้พื้นที่มีงานพัฒนาตามประเด็นต่างๆ อยู่แล้วมาวางแผนการฟื้นฟูให้ครอบคลุมในหลายมิติขึ้น ใช้คุณค่าร่วมด้านวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ สำนึกรักท้องถิ่น ทุนชุมชน พลิกฟื้นความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน โรงเรียน วัด อบต. หน่วยงาน ร่วมกันตั้งเป้าหมายการฟื้นฟูในระยะ 2-5 ปี เพื่อให้งานพัฒนาโดยชุมชนนำสู่เป้าหมายนั้น แทนการทำงานพัฒนาตามแหล่งงบประมาณสนับสนุนจากภายนอกเป็นสำคัญ

ในปี 2549 ได้มีพื้นที่ที่มีการปฏิบัติฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นใน 318 พื้นที่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ระดับตำบล บางส่วนเป็นพื้นที่ตามภูมินิเวศน์ จากกระบวนการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นพบว่าปัจจัยสำคัญที่จะทำให้การฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นไปได้ดี เกิดการเชื่อมโยงระหว่างกิจกรรมกับพัฒนาด้านต่างๆ ไปสู่เป้าหมายการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น

ร่วมกันจะต้องมีการจัดความสัมพันธ์ให้กลุ่ม/องค์กรที่มีอยู่ภายในพื้นที่ แกนนำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่ เห็นเป้าหมายร่วมและเกิดการทำงานร่วมกัน ซึ่งในบางพื้นที่มีฐานทุนทางสังคม วัฒนธรรม ผู้อาวุโส ซึ่งเป็นที่ยอมรับร่วมกันก็สามารถจัดความสัมพันธ์ได้ดี แต่ในหลายพื้นที่ โดยเฉพาะพื้นที่ที่มีการแข่งขันการเลือกตั้งท้องถิ่นกันค่อนข้างสูงมีการขัดแย้งระหว่างท้องถิ่น (อบต.) กับท้องที่ (กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน) ทำให้เป็นอุปสรรคสำคัญในการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น งานพัฒนาบางเรื่องกำลังไปได้ดีแต่เมื่อมีการเลือกตั้งใหม่ ผู้บริหารท้องถิ่นใหม่ก็ต้องมีการคิดงานใหม่ งานของชุมชนก็ต้องชะงักไป หรือบางครั้งการเมืองในระดับชาติก็ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งในท้องถิ่น

ในช่วงปี 2549 เครือข่ายชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในหลายพื้นที่ได้มาพูดคุยหารือถึงการเมืองสมานฉันท์ ซึ่งเห็นร่วมกันการเมืองสมานฉันท์คือการที่สามารถจัดการให้คนอยู่ร่วมกันได้ด้วยดี ใช้ระบบการปรึกษาหารือฉันทามติ สร้างข้อสรุปที่ตกลงกันได้ เมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นภายในชุมชนก็สามารถหยิบเอามิติทางวัฒนธรรมขึ้นมาหาทางออกให้กับชุมชนท้องถิ่นได้ ได้มีรูปแบบการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นตามแนวทางนี้ โดยมีโครงสร้างการทำงานที่มีส่วนร่วมจากทุกส่วน เช่น ตำบลน้ำเกี๋ยน ที่มีแกนนำ 42 คน ซึ่งมาจากกลุ่ม/ชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน พระ ครู อบต. มาทำงานพัฒนาชุมชนท้องถิ่นร่วมกัน นายก อบต. คนปัจจุบันก็มาจากแกนนำทาบทามให้สมัครรับตำแหน่ง ตำบลศิลาลอย จ.ประจวบคีรีขันธ์ ได้จัดโครงสร้างการทำงานร่วมกันของชุมชนท้องถิ่นในรูปสภาผู้นำ 59 คน ซึ่งมาจากแกนนำกลุ่มในชุมชนกลุ่มละ 4 คน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. เข้าร่วมด้วย มีการจัดประชุมร่วมกันทุกเดือน ทำงานทั้งในระดับปัจเจก ระดับกลุ่มและระดับท้องถิ่น ตำบลควนรู จ.สงขลา เป็นพื้นที่ที่มีคนประสบปัญหาความขัดแย้งจากการเลือกตั้ง เมื่อมีการเลือกตั้งครั้งหลังสุด กำนันได้ประสานให้ผู้สมัครเลือกตั้ง อบต. ได้เข้ามารับรู้และแลกเปลี่ยนกัน รวมทั้งเปิดโอกาสให้ชุมชนได้สะท้อนข้อดีข้อด้อยของผู้สมัคร จนเกิดกระบวนการคัดสรรได้คนที่เป็นที่ยอมรับร่วมกันซึ่งในการทำงานก็ได้ประสาน พระและครู ซึ่งเป็นที่ยอมรับนับถือในท้องถิ่นมาร่วมกันทำงาน ใช้เวทีศูนย์ประสานงานองค์กรชุมชน (ศอชต.) และกิจกรรมสร้างสำนึกรักท้องถิ่นในการทำงานร่วมกัน

การจัดปรับการทำงานของ อบต. ให้เอื้อต่อการสนับสนุนชุมชน สู่ชมรม อบต. ภาคประชาชน 30 แห่งในภาคอีสาน

จากการที่องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) หลายแห่งได้ทำงานใกล้ชิดชุมชนในเรื่องต่างๆ เช่น การจัดทำแผนชุมชน สวัสดิการชุมชน ฯลฯ หรือแกนนำที่มีประสบการณ์งานชุมชนสมัครเข้าไปทำหน้าที่ผู้บริหาร อบต. ได้ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิธีการทำงาน และความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างชุมชนกับ อบต. อบต. ได้ทำงานโดยเสนอแนวนโยบาย เอาแผนงาน งบประมาณที่มีอยู่ของ อบต. ไปเปิดให้ชาวบ้านเห็น ก่อนใช้แผนต้องขอความเห็นจากประชาชนจริงๆ ไม่ใช่ทำแค่ให้ครบขั้นตอน การเมืองท้องถิ่นจะต้องตัดตอนการเมืองระดับชาติออกไป จึงจะสามารถอิสระได้จริง

อบต.ต้องช่วยกันสร้างความสมานฉันท์ในท้องถิ่น การมีโครงสร้างสภาองค์กรชุมชนท้องถิ่นที่ประกอบด้วยแกนนำจากทุกส่วนในท้องถิ่น น่าจะช่วยให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถจัดการตัวเองได้มากขึ้น ปัจจุบันที่อำเภอภูเรือก็มีการประชุมร่วมกันระหว่าง อบต. ทุกเดือนใครมีวิธีการทำงานอย่างไรก็นำมาแลกเปลี่ยนกัน ในส่วนของภาคอีสานมี อบต. ที่ทำงานสนับสนุนงานพัฒนาโดยชุมชนประมาณ 200 อบต. ได้มีชมรม อบต. ภาคประชาชนที่มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันต่อเนื่อง 30 อบต.

สุพัฒน์ ภูมิทักษ์ นายก อบต.บ้านฝือ อ.หนองเรือ จ.ขอนแก่น
โทร.043-299075

จากแผนชุมชนสู่การเมืองสมานฉันท์ ตำบลเสียว จ.ศรีสะเกษ

ตำบลเสียวได้เริ่มทำแผนชุมชนตั้งแต่ปี 2543 ซึ่งในกระบวนการทำแผนได้อาศัยหลักเชื่อมโยงคน ชุมชน และสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกัน จากทำแผนชุมชนในปีแรกทำให้ผู้เข้าร่วมได้เห็นข้อมูลรายได้ รายจ่าย หนี้สิน ทรัพยากร นำไปสู่การจัดทำกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา เช่นการปลูกผักปลอดสารพิษ การทำปุ๋ยชีวภาพใช้เอง ขุดบ่อเลี้ยงปลา ฟื้นฟูอาชีพทอผ้า ฟื้นฟูหมอพื้นบ้าน แก้ไขปัญหายาเสพติด การดูแลรักษาป่าโนนใหญ่ ฯลฯ เมื่อเก็บข้อมูลครั้งที่สองก็พบว่า รายจ่ายรวมลดลงจาก 44 ล้านบาทเหลือ 33 ล้านบาท หนี้สินรวมลดลงจาก 67 ล้านบาท เหลือ 60 ล้านบาท กลุ่มอาชีพเย็บผ้าที่บ้านหนองโรง ต.เสียว ก็เกิดจากแกนนำที่เคยไปทำงานที่กรุงเทพฯ หลังช่วงวิกฤตเศรษฐกิจก็ได้กลับมาบ้าน รวมกลุ่มเย็บผ้า ซึ่งฝีมือได้มาตรฐานและมีช่องทางการตลาดประจำ สามารถสร้างรายได้ให้สมาชิกได้ 2,000-3,000 บาท/สัปดาห์ เยาวชนที่ยังเรียนหนังสือก็มาฝึก มาทำงานวันหยุดช่วยสร้างรายได้และใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

การพัฒนาที่เกิดขึ้นในตำบลเสียว มาจากฐานระบบเครือญาติที่เข้มแข็ง ในการเลือกตั้ง อบต. ที่เป็นการเลือกตั้งครั้งแรกก็ใช้กระบวนการปรึกษาหารือ คัดสรรจากหมู่บ้านเข้ามาใช้การพูดคุยกันในระดับตำบล เมื่อเลือกตั้งผ่านไปก็ไม่เคยมีปัญหาความขัดแย้ง แผนงานของ อบต. ส่วนใหญ่มาจากแผนของชุมชน จากระบบการทำงานที่มีส่วนร่วมจากทุกส่วน ทำให้กิจกรรมการพัฒนาด้านต่างๆ สามารถต่อยอดเชื่อมโยงกันได้หมด เช่น เมื่อชุมชนดูแลรักษาป่าโนนใหญ่ อบต. สนับสนุนงบทำแนวกันไฟ ป่าโนนใหญ่กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ของนักเรียนและครูในโรงเรียน การทำโรงสีชุมชนก็มีการเชื่อมโยงกันกับธนาคารข้าวแต่ละหมู่บ้าน และสามารถใช้งบ SML ทำเรื่องปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด ผู้รับเหมาที่ประมูลงานจาก อบต. ก็มีเงื่อนไขให้ใช้แรงงานในหมู่บ้าน ที่ผ่านมา อบต. สามารถสนับสนุนงบประมาณไปให้กลุ่มที่ทำเรื่องนั้นๆ อยู่แล้วเป็นผู้ทำ บริหารจัดการกันเอง

ประสาน ขันติวงศ์ นายก อบต. ตำบลเสียว
จ.ศรีสะเกษ โทร.089-580-0997

สิ่งที่ชุมชนท้องถิ่นได้เรียนรู้ สู่แนวทางการขับเคลื่อนในช่วงต่อไป

จากปัจจัยภายนอกที่ส่งผลกระทบ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งด้านบวกและด้านลบต่อชุมชนท้องถิ่น การคิดค้นหาวิธีการแก้ปัญหาของชุมชนได้ทำให้เกิดการเรียนรู้ในหลายเรื่องดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ขบวนการองค์กรชุมชนเชื่อมั่นว่า ถ้าหากสามารถสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นได้อย่างต่อเนื่อง และขยายการเรียนรู้ให้กว้างขวางกว่าที่เป็นอยู่ ก็จะสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างให้ชุมชนท้องถิ่นเป็นหลักในการจัดการตัวเอง เกิดความมั่นคง ยั่งยืนในการพัฒนา จากเวทีประชุมแกนนำชุมชนเมื่อวันที่ 15 พ.ย. 2549 และเวทีประชุมของขบวนองค์กรชุมชน เช่น เวที ศตจ.ปชช. เวทีเครือข่ายเพื่อการปฏิรูปสังคมและการเมือง เวทีประชุมเครือข่ายองค์กรชุมชนระดับจังหวัด ฯลฯ ต่างก็เห็นร่วมกันว่าแนวทางการขับเคลื่อน โดยใช้ยุทธศาสตร์ **“ร่วมฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นให้เข้มแข็ง”** จะเป็นแนวทางสำคัญของชุมชนท้องถิ่นและประเทศไทย เนื่องจากชุมชนท้องถิ่นเป็นโครงสร้างสังคมพื้นฐาน เป็นแหล่งผลิต เป็นที่อยู่อาศัยของประชาชนกว่า 60% ของประเทศ การที่จะสร้างสังคมไทยให้เข้มแข็งอย่างแท้จริง จะต้องฟื้นฟูระบบของชุมชนท้องถิ่นขึ้นมาใหม่ ฟื้นระบบนิเวศน์และทรัพยากรธรรมชาติให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ ฟื้นอำนาจและความเชื่อมั่นในการจัดการตัวเองของชุมชนท้องถิ่น ฟื้นความสัมพันธ์ของคนและกลไก สถาบันต่างๆ ที่มีอยู่ให้เชื่อโยงกัน โดยมีเป้าหมายแนวทางงานที่จะทำต่อดังนี้

1. ให้มีการจัดทำแผนพัฒนาของชุมชนท้องถิ่นเอง หรือแผนชุมชนในทุกที่ เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาของชุมชนในทุกเรื่อง และให้หน่วยงานต่างๆ ที่ไปสนับสนุนต้องพิจารณาใช้แผนและการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นพื้นฐานให้มากที่สุด

2. ทำแผนของชุมชนให้ครอบคลุมเรื่องการจัดการทุนภายในชุมชน การสร้างองค์กรการเงินของชุมชนให้เข้มแข็ง ให้สามารถเป็นฐานทุนเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจที่มีความสามารถในการพึ่งตนเองและมีความพอเพียง

3. การฟื้นฟูระบบสวัสดิการ การช่วยเหลือเกื้อกูล ให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถดูแลคนทุกคน ตั้งแต่เกิดจนตาย ผู้สูงอายุ ผู้ด้อยโอกาส เพื่อให้เกิด Local social safety net โดยชุมชนเป็นผู้สร้างระบบ พัฒนาการออมและรัฐบาลสมทบการสนับสนุน

4. แผนในการฟื้นฟูระบบนิเวศน์ ความสมบูรณ์ของทรัพยากร ให้กลับคืนมา โดยชุมชนท้องถิ่นร่วมกันจัดการ ดูแลรักษา ใช้ประโยชน์ รวมทั้งแผนการแก้ไขปัญหาและจัดการที่ดินระดับท้องถิ่น ทำให้ข้อมูลการครอบครองที่ดินเป็นระบบเปิดที่ทุกคนรับรู้ ป้องกันการบุกรุกหรือกว้านซื้อโดยคนภายนอก จัดการรับรองสิทธิ์ ผู้ที่อยู่อาศัยเดิม วางแนวทางการดูแลเรื่องกรรมสิทธิ์ ให้เป็นลักษณะการจัดการร่วม “โฉนดชุมชน”

5. การฟื้นฟูปฏิรูประบบการศึกษาเรียนรู้ มุ่งเน้นการสร้าง พัฒนาภูมิปัญญาที่สัมพันธ์กับระบบการจัดการศึกษาในท้องถิ่นทั้งระบบ การจัดการความรู้ท้องถิ่น พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นจัดระบบการสื่อสารชุมชน จัดทำสื่อที่มีคุณภาพ สร้างภูมิคุ้มกันสื่อที่ส่งเสริมค่านิยมการบริโภคเกินพอดี

6. การผลักดันให้เกิด ”สภาองค์กรชุมชนท้องถิ่น” ทั้งในส่วนที่เป็นการเสนอกฎหมาย กับการร่วมกันสร้างรูปธรรมให้ปรากฏชัดเจนที่ระดับพื้นที่ สร้างเครือข่ายขยายการเรียนรู้เรื่องสภาองค์กรชุมชนท้องถิ่น การสร้างการเมืองสมานฉันท์ เชื่อมโยงกลไกราชการ สถาบันในท้องถิ่นให้เป็นหลักในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นร่วมกัน

จากการประมวลสถานการณ์โดยภาพรวมแล้ว การพัฒนาในช่วงต่อไปควรให้น้ำหนักกับการเชื่อมโยงการพัฒนาที่เกิดขึ้นให้เป็นแนวการพัฒนาที่เข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นโดยชุมชนท้องถิ่น ซึ่งควรจะดำเนินการไปพร้อมๆ กับการจัดโครงสร้างการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น และการสร้างระบบการเมืองของประเทศไทยใหม่ โดยให้มีโครงสร้างการจัดการของชุมชนฐานรากและระบบชุมชนท้องถิ่นให้มากที่สุด

บรรณานุกรม

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. *รายงานความมั่นคงของมนุษย์ระดับประเทศ พ.ศ. 2549.*

คณะอนุกรรมการยกร่างแผนแม่บทการเงินระดับฐานราก. *ร่างแผนแม่บทการเงินระดับฐานราก*. กรุงเทพฯ: หจก. อรุณการพิมพ์, 2545.

เครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ. *ป่าชุมชนน่าน*. หนังสือประกอบงานมหกรรมป่าชุมชน, 2544.

เครือข่ายผู้ประสบภัยสึนามิ. *ประสบภัย ประสบการณ์ ประสานเพื่อน*. หนังสือในโอกาสครบรอบหนึ่งปีสึนามิ, 2548.

เครือข่ายแผนแม่บทชุมชนสี่ภาค. *แผนชีวิตชุมชน: ยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: บริษัท สำนักพิมพ์สมาพันธ์ จำกัด, 2548.

พรรณทิพย์ เพชรมาก และคณะ. *สวัสดิการชุมชนแก้จนอย่างยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2547.

วิทยาลัยจัดการทางสังคม. *ต้นทางชุมชนประชาธิปไตย.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2549.

สถาบันพระปกเกล้า. *รายงานการประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ 3 ประจำปี 2545.*

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. สรุปการสัมมนา “วิถีพลังไท สู่ชุมชนพึ่งตนเอง”, 2546.

สมสุข บุญญะบัญชา. แนวทางและโครงการสำคัญในการปฏิรูปสังคมและการเมือง. เอกสารอัดสำเนา, 2549.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. *รายงานประจำปี 2547 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ*, 2548.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540-2544,* 2539.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545 -2549,* 2544.

สำนักงานการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP). *รายงานการพัฒนาการของประเทศไทย,* 2546.

เอนก นาคะบุตร. *กอบบ้านกู้เมืองด้วยพลังแผ่นดิน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม, 2545.

United Nations Development Department Program (UNDP). *Human Development Report 2006.*

เว็บไซต์

1. www.cdd.go.th
2. www.codi.or.th
3. www.disaster.go.th
4. www.ftawatch.org
5. www.nesdb.go.th
6. www.nso.go.th
7. www.plangsinsap.or.th
8. www.rakbankerd.go.th
9. www.thaifta.com
10. www.thaihealth.or.th
11. www.thaigov.go.th

รายชื่อผู้ร่วมจัดทำต้นฉบับ

1.	ศรีไพร	บุญสังข์
2.	เสาวลักษณ์	สมสุข
3.	วริฏฐา	แก้วเกตุ
4.	รัชนี	ประดับ
5.	บัณฑิต	มั่นคง
6.	เจติยา	เกิดปั้น
7.	อนุตรา	สุเมธี
8.	วันดี	ไกรเทพ